

Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
KOMUNISTICKÉ PRÁVO V ČESKOSLOVENSKU
Kapitoly z dějin bezpráví

Pavel Molek
MEZINÁRODNÍ PRÁVO VEŘEJNÉ

Vzor citace:

Molek, P. Mezinárodní právo veřejné. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, str. 364-400. Přístupné na <http://www.komunistickepravo.cz>

Tato kapitola byla v plném znění zveřejněna ke studijním a výzkumným účelům na internetových stránkách

<http://www.komunistickepravo.cz>

Všechna práva vyhrazena.

Pavel Molek

Mezinárodní právo veřejné

Obsah

1. Úvodem: socialistická teorie mezinárodního práva veřejného z nadhledu zahraničního
2. Úkoly a cíle československé mezinárodněprávní teorie a její periodizace
3. Československá mezinárodněprávní doktrína období stalinismu (1948–1956)
4. Československá mezinárodněprávní doktrína v šedesátých letech (1956–1968)
5. Československá mezinárodněprávní doktrína v období normalizace (1969–1989)
6. Závěr

MEZINÁRODNÍ PRÁVO VEŘEJNÉ

PAVEL MOLEK

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Cassese, A. *International Law*. Oxford University Press: Oxford, 2001; Čepelka, Č., David, V. *Úvod do mezinárodního práva*. Universita Jana Evangelisty Purkyně: Brno, 1978; Katedra mezinárodního práva a politiky, *Mezinárodní právo veřejné*. Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1953; Malenovský, J. *Mezinárodní právo veřejné – obecná část*. Masarykova universita a Doplněk: Brno, 1997; Outrata, V. *Mezinárodní právo veřejné*. Orbis: Praha, 1960; Potočný, M. *Mezinárodní právo veřejné*. Orbis: Praha, 1972; Shaw, M., N. QC. *International Law*. Cambridge University Press: Cambridge, 2003.

1. Úvodem:

socialistická teorie mezinárodního práva veřejného z nadhledu zahraničního

Československá mezinárodněprávní doktrína dosud nebyla prakticky podrobená hlubšímu zkoumání, což je paradoxní zvláště při vědomí, že i současné učebnice mezinárodního práva vycházející v západní Evropě obvykle neopominou socialistické vnímání mezinárodního práva zmínit.

Tak například patrně nejautoritativnější britská učebnice mezinárodního práva od Malcolm D. Shawa¹ věnuje „komunistickému přístupu k právu“ celých sedm stran. Přitom nachází kontrasty mezi původními Engelsovými předpoklady o zřízení státu a realitou, kterou přinesl vznik prvního socialistického státu Velkou říjnovou socialistickou revolucí. Je až paradoxní, jak systematicky (na rozdíl od níže rozebíraných učebnic domácích, které k těmto tématu přistupují s proměnlivostí odpovídající proměnlivosti aktuálních zájmů socialistického tábora a s nezbytným obdivným ideologickým balastem), prostřednictvím výkladu děl Tunkina, Korovina a Pašukanise, tato současná britská učebnice rozebírá trojici hlavních zásad, které socialistické státy do mezinárodního práva přinesly: zásadu socialistického internacionalismu; rovnosti mezi státy a národy a práva na sebeurčení zaměřeného proti kolonialismu; a principy mírového soužití mezi státy s různými sociálními systémy. Všimá si i toho – a i my na to budeme v rozboru proměn československého přístupu k mezinárodnímu právu narážet – jak se socialistický přístup k mezi-

¹ Shaw, M., N. QC. *International Law*. Cambridge University Press: Cambridge, 2003, str. 31–38. Nadále budu používat samostatně i spojení „mezinárodní právo“, z něž je již dostatečně zřejmé, že označuje to právní odvětví, pro něž je v českém prostředí častěji používáno označení „mezinárodní právo veřejné“, neboť na půdě této kapitoly nemůže dojít ke zmatení s mezinárodním právem soukromým.

národnímu právu měnil s ohledem na měnící se sílu a postavení SSSR a poté socialistického tábora od teoretického předpokladu zániku států, přes respektování mezinárodněprávních institutů jako nástrojů kompromisu mezi SSSR a západním světem (Pašukanis), k přijetí koncepce sovětského partikulárního mezinárodního práva (Vyšinský) po vstupu SSSR do Společnosti národů, v němž je SSSR vázán pouze těmi pravidly, jež sám přijal pro jejich souladnost s marxisticko-leninskou doktrínou, až k chruščevovské doktríně soužití obou táborů.

Svůj nástin vývoje komunistického přístupu k mezinárodnímu právu pak Shaw ukončuje brežněvovskou akceptací toho, že socialistické právo tvoří partikulární systém mezinárodního práva založený na vyšší formě vztahů mezi socialistickými státy, a konečně perestrojkovým vymizením třídního boje z terminologie sovětských internacionalistů v důsledku vědomí globální interdependence a nutnosti mezinárodní spolupráce, v níž zásadnost rozporů mezi Východem a Západem postupně zanikala a pozornost se upínala k nutnosti společně řešit globální problémy lidstva, což se odrazilo i v konstruktivnějším přístupu Sovětského svazu k fungování OSN těsně před jeho zánikem. Shaw přitom neopomíná zdůraznit ani to, jak se od tohoto – v rámci tábora „míru a socialismu“ mainstreamového sovětského přístupu – odchyloval přístup Číny jako druhé největší socialistické mocnosti, podezřívavé k sovětskému přiklonění ke koncepci mírové koexistence se Západem (která Čínany vedla k tomu, že odlišovali partikulární systém kapitalistický, socialistický a revizionistický, přisuzovaný právě Sovětům) a koneckonců i k mezinárodnímu právu jako takovému, když v čínské společnosti právo hrálo tradičně – tedy pod původním vlivem konfucianismu zaměřeného spíše na řízení společnosti morálkou – menší roli než kdekoli v Evropě.² Na mezinárodní úrovni Čína nicméně vstupovala do nových smluv a respektovala i ty staré, s výjimkou „nerovných“ kapitulačních smluv uzavřených se západními zeměmi a carským Ruskem v 19. století a s výjimkou těch pravidel mezinárodního práva, která odporovala čínským mezinárodněpolitickým zájmům (minulý čas je dán tím, že podle Shawa již Čína ukončila své izolacionistické období a mezinárodní právo bere dnes vážněji než dříve).

Antonio Cassese pak ve své učebnici mezinárodního práva alespoň shrnuje čtveřici hlavních motivací, jež předurčovaly přístup socialistických států k formování mezinárodního práva:³

- (i) snaha posílit „socialistický tábor“;
- (ii) zabránit jakémukoli vměšování západních států do jejich vnitřních záležitostí;

² Shaw, M., N. QC. *International Law*. Cambridge University Press: Cambridge, 2003, str. 37. Je příznačné, že toto je jediná zmínka o čínském přístupu k mezinárodnímu právu v této kapitole, českoslovenští autoři si s ním – zjevně i pro proměnlivost našich vztahů s Čínou – zjevně nevěděli rady, a proto jej raději opomíjeli.

³ Cassese, A. *International Law*. Oxford University Press: Oxford, 2001, str. 40.

(iii) přitom zachovat dobré vztahy se Západem v zájmu hospodářské výměny a zachování informačních kanálů umožňujících zachování základní bezpečnosti; a konečně

(iv) obrátit na svou stranu maximum rozvojových zemí.

Socialistické mezinárodní právo tak podle něj oscilovalo mezi zaměřením na suverenitu, mírové soužití mezi státy a posun mezinárodního společenství k ideám blízkým socialistické filosofii.

2. Úkoly a cíle československé mezinárodněprávní teorie a její periodizace

V českém prostředí se oproti tomu o nástin vývoje nauky mezinárodního práva sice pokusil J. Malenovský v Hlavě IV svého Mezinárodního práva veřejného, ve vztahu k „československým učebnicím v období let 1948–1989“ však dospívá k závěrům, jež považují za problematické. J. Malenovský zde tak například obhajuje, že „naši autoři zejména nepřevzali, ba naopak kritizovali tezi J. A. Korovina o mezinárodním právu ‚přechodného období‘ (Oustrata)“⁴, přestože hned na následující stránce uvádí, že „tehdejší stadium vývoje mezinárodního práva se podávalo jako období přechodu od kapitalismu k socialismu (i v nejnovějších učebnicích) – tedy jako období přecházející a tendující ke konečnému vítězství socialismu v podmínkách ‚mírového soutěžení‘ mezi oběma soustavami“.⁵

Dále dospívá J. Malenovský v této své hlavě k závěru, „že se učební pomůcky publikované po r. 1948 vcelku vystříhaly excesů, které provázely nauku mezinárodního práva v SSSR ve 20. až 50. letech.“⁶ Jakkoli to může být pravdou pro některé dekady tohoto dlouhého a proměnlivého (mnohdy až na hranici přepisování dějin) období, lze se podle mne s tímto obecným uznáním jen těžko ztotožnit. Jinak řečeno, odlišnosti, které československá doktrína mezinárodního práva veřejného přinesla (ať už oproti dílům vydaným před rokem 1948 autory, jako byli A. Hobza, B. Tomsa či B. Kučera, či proti situaci v západoevropských zemích, jež inspirovala naši současnost i pohled autora této kapitoly) ve snaze přiblížit se sovětské doktríně (a zejména zavděčit se zahraničněpolitickým plánům SSSR), jsou podle mne příliš velké, než aby takový závěr mohly umožnit.

Sám Jiří Malenovský ostatně v prvním vydání své učebnice obecné části mezinárodního práva veřejného nazvané *Úvod do systémového pojetí mezinárodního práva* z roku 1990 (!) zaujal k produkci předchozích dekád postoj mnohem

⁴ Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné – obecná část. Masarykova universita a Doplněk: Brno, 1997, str. 50. Jakkoli v této své kapitole právě s J. Malenovským v mnoha ohledech polemizují, rád bych zde velmi poděkoval za jeho podněty a kritické reakce, které daly této polemice ráz dialogu a tuto kapitolu v mnoha ohledech obohatily.

⁵ Tamtéž, str. 51.

⁶ Tamtéž, str. 50.

kritičtější a tuto svou učebnici (stejně jako další vydání učebnic obecné části mezinárodního práva veřejného) postavil na bázi ostré obsahové diskontinuity, což bohužel nelze říci o učebnicích zvláštní části od M. Potočného (viz dále). Nezbytnost této diskontinuity zdůvodnil J. Malenovský v této učebnici v kapitole *Názory československé vědy mezinárodního práva po 2. světové válce* jednak tím, že zkritizoval naopak odklonění se od československých předválečných autorů (zejména A. Hobzy) u československých učebnic počínaje 50. a 60. lety (viz dále rozbor učebnic V. Oustraty a M. Potočného), u nichž nicméně ocenil alespoň jistou dávku ideologické smířlivosti a kompromisnosti inspirované přístupy sovětského internacionalisty G. I. Tunkina; naopak striktně odmítavý postoj zaujal k učebnicím Č. Čepelky a V. Davida z období 70. a 80. let, jež podle něj „[...] charakterizuje místy dokonalé prolnutí marxisticko-leninské ideologie s vlastní mezinárodněprávní teorií. Autoři odmítli bezvýjimečnou třídně kompromisní povahu dnešního obecného mezinárodního práva. Takový závěr Oustraty a Potočného konfrontovali s tezí marxistické filosofie o antagonistických rozporech mezi kapitalismem a socialismem (např. války a míru), které kompromis vylučují. [...] Čepelka a David tedy v uvedených ohledech podržují teorii mezinárodního práva, ale i pohled na mezinárodní realitu ideologickému postulátu a podávají tak zideologizovaný obraz obecného mezinárodního práva.“⁷

Právě tento dřívější, explicitněji kritický postoj Jiřího Malenovského k české internacionalistice sledovaného období považují za adekvátnější, jinak řečeno, jak bude prokázáno níže, domnívám se, že se česká internacionalistika let 1948–1989 nevystříhala excesů sovětského mezinárodního práva té doby, ba naopak, ve většině ohledů ji následovala v míře odpovídající tomu, jak i československá zahraniční politika následovala vedení „Velkého bratra“ z východu a v mnoha ohledech ji obohatila i o pozoruhodná česká „specifika“ (viz např. rozbor poměru československé internacionalistiky k mezinárodním nástrojům ochrany lidských práv po roce 1977). Pokusím se tuto svou tezi prokázat analýzou stěžejních textů teorie mezinárodního práva veřejného v Československu, konkrétně v českých zemích, přičemž za základ vezmu vždy nejrelevantnější učebnici daného období doplněnou odbornými články té doby.

Ve vztahu k období stalinismu v Československu tak tímto základním kamenem rozboru bude první základní učebnice mezinárodního práva veřejného vydaná po roce 1948, konkrétně učebnice Katedry mezinárodního práva a politiky Karlovy university z roku 1953 (tedy z doby stalinismu),⁸ jež

⁷ Malenovský, J. Úvod do systémového pojetí mezinárodního práva. Masarykova universita: Brno, 1990, str. 17–18.

⁸ Katedra mezinárodního práva a politiky. Mezinárodní právo veřejné. Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1953. Tato publikace neuvádí ani své autory, toliko na svém obalu odhaluje, že vedoucím Katedry mezinárodního práva a politiky Karlovy university v Praze byl v té době Prof. Dr. Vladimír Oustrata.

představuje zásadní diskontinuitní obrat oproti textům z doby před rokem 1948. K drobnému odchýlení od této diskontinuity přitom došlo hned v letech následujících po konci ryze stalinistického období, jak je patrné např. z revue Studie z mezinárodního práva, která se již alespoň na některých místech vrací k názorům některých předválečných teoretiků (zejména A. Hobzy⁹) a striktně odmítá především Kelsenovu normativistickou nauku (byť jinak s názory učebnice z roku 1953 vzácně souzní, jak bude vidno i na následujících řádcích). To je poznat i v úvodním díle této revue z roku 1955, kde bylo v předmluvě pozoruhodně vymezeno, jaké úkoly před sebou doktrína mezinárodního práva cítila a jakým vývojem prošla v prvních poválečných letech, kdy „trpěla literární produkce v oboru mezinárodního práva odtrženým zpracováváním otázek mezinárodního práva od jevů hospodářských a politických. Otázky mezinárodního práva byly zpracovány často popisnou metodou. Část pracovníků dokonce setrvala ještě pod vlivem normativní školy, která vycházela z pochybených noetických hledisek a docházela v důsledku toho k výsledkům zcela nesprávným. [...] V pozdějším údobí zase opomíjeli autoři ve svých literárních pracích problematiku právní, daleko obtížnější, a zabývali se aspekty politickými, jejichž zpracování bylo potud snazší, že na tomto poli byla většinou stanoviska povětšinou známá, jsouce formulována státníky demokratického tábora.“¹⁰

Právě zde výslovně přiznaná ovlivněnost politikou přitom v teorii mezinárodního práva ve sledovaném období nabývala několika podob, které se někdy navzájem podporovaly, jindy (jak bude níže ukázáno na příkladu odmítání mezinárodněprávní subjektivity jednotlivců) si naopak odporovaly. Na jedné straně totiž byl tento vědecký obor ovlivňován stejně jako jiné obory teoretickými myšlenkami marxismu-leninismu v jeho právě platné podobě, na druhé straně, jako obor výsostně spjatý s mezinárodní politikou, také zahraničněpolitickými zájmy ČSR či spíše Sovětského svazu jako hegmona východního bloku. Výslednici (navíc výslednici krajně proměnlivou) těchto dvou sil se pak naši akademici snažili vysledovat jednak v pracích akademiků sovětských (zejména odborná „univerzalita“ A. A. Vyšinského v této éře vzbuzuje jistý druh obdivu) a jednak, jak výše citováno, v projevech „státníků demokratického tábora“. Přitom předurčenost teoretických přístupů zahraničněpolitickými zájmy až úplnou zpolitizovanost připisovali českoslovenští akademici období stalinismu (tedy období do roku 1956) především svým západním protějškům, jak je vidět např. v kritice teorie primátu mezinárodního práva z pera J. Žourka, který nástup této teorie u svých západních kolegů vysvětluje „[...] jedině politickými důvody. Soudobé právo mezinárodní, jehož základem je svrchovanost států, stalo se v občasných podmínkách mezinárodních obrovskou překážkou pro všechny imperialistické akce. Tím se vysvětluje vznik snah směřujících

⁹ Viz uctivé přitakání Hobzově kritice normativismu in Žourek, J. Kritika učení o t. zv. primátu mezinárodního práva. Studie z mezinárodního práva, sv. 1 (1955), str. 68–77, na str. 70.

¹⁰ Žourek, J. Předmluva. Studie z mezinárodního práva, sv. 1 (1955), str. 5–6.

k odstranění mezinárodního práva. I v oblasti mezinárodního práva se tak ověřuje správnost Leninovy poučky, že se buržoasie v epoše velkých revolučních bitev snaží zbavit zákonnosti, kterou si sama vytvořila a která se pro ni stala nesnesitelnou. Nelze ovšem odhodit ani na poli vědeckém ani na poli politickém jen tak základní princip, na němž spočívala celá budova mezinárodního práva po staletí, princip, o jehož důsledně uplatnění bojuje dnes se zbraní v ruce lid tolika zemí. Nelze provést frontální útok proti státní svrchovanosti. Za této situace skýtá učení o primátu mezinárodního práva velice vítaný ideový prostředek, jak připravit a usnadnit přeměnu práva mezinárodního v právo nadstátní, a to nejprve ve vědomí lidí vytvořením a rozšířením právních názorů, které pak umožní vtělit toto učení v pravidla mezinárodního práva. Slouží tudíž zmíněné učení zcela jasně zájmům těch, kdož pěstují politiku expanse a usilují o likvidaci státní svrchovanosti a připravují zřizování různých nadstátních společenství s konečným cílem zřídit světový stát.“¹¹

Právní akademik období stalinismu tak vidí úkol svůj i celé československé vědy právě ve „vyvážení“ těchto západních zpolitizovaných přístupů a v obraně zájmů východního bloku předložením vlastních teorií hájících naopak jeho zájmy: „Je proto čestným úkolem socialistické vědy mezinárodního práva, aby se postavila na obranu svrchovanosti států, rozvinula boj proti tomuto učení a jeho nevědeckému základu a aby rozvíjela čerpajíc z tvůrčích zdrojů marxismu-leninismu pokrokovým způsobem právo mezinárodní.“¹²

V částech následujících po rozboru doktríny mezinárodního práva v období stalinismu se pokusím vysledovat, k jakým změnám oproti oné autoritativní publikaci z roku 1953 vydané již za vedení katedry Vladimírem Outratou (tedy spoluautorem i učebnice z následujícího desetiletí) a článkům z téže doby došlo v teorii v tomto oboru v desetiletích dalších, nejprve v období uvolňování po XX. Sjezdu KSSS (1956–1968) a dále v období tzv. normalizace (1968–1989). Učebnice mezinárodního práva nebudou sice prameny výlučnými, přesto však nejdůležitějšími, a to zejména proto, že právě ony měly zjevně největší vliv na to, jak vnímaly a vnímají problematiku mezinárodního práva generace právníků, které studovaly v éře socialismu. I u tohoto oboru totiž jistě působí do značné míry efekt, který známe z učebnic dějepisu, jež také mají širší dopad na vnímání (i vlastní) minulosti než ryze odborné studie určené omezenému spektru čtenářů, ba než samotné dějiny (zvláště v totalitním státě umožňujícím jejich falšování až do míry zcela absurdní – viz Orwellovo 1984). Nadto by měl být čtenář varován, že při rozboru těchto textů nelze dosti dobře odolat častému citování, vynucenému častou překvapivostí až neuvěřitelností jak formy, tak obsahu, jež by v podobě pouze převyprávěné snadno sváděly k podezření autora z nadsazování, zvláště při vědomí, že se jedná o téma, k němuž ani při nejlepší vůli nelze přistupovat bezvýhradně nezaujatě, *sine ira et studio*.

¹¹ Žourek, J., cit. výše, pozn. č. 9, str. 74.

¹² Tamtéž, str. 77.

3. Československá mezinárodněprávní doktrína období stalinismu (1948–1956)

Vyjdeme-li tedy z výše zmiňované učebnice z roku 1953, můžeme odlišnosti teorie mezinárodního práva v období vrcholícího stalinismu arbitrárně rozdělit do čtyř základních skupin:

3.1 Pokřivení samotného smyslu mezinárodního práva veřejného, jehož smysl v té podobě, v jaké je popisován na počátku padesátých let, byl pro samotné autory pouze dočasný, neboť ve své eschatologické vizi nezvratného vítězství věci socialismu ve světě nutně předpokládají jeho budoucí marginalizaci, respektive přesunutí do té kvality, která v daném čase byla uplatňována pouze mezi lidově demokratickými státy navzájem. V období stalinismu ostatně již byla opuštěna trockistická myšlenka nevyhnutelně okamžité celosvětové revoluce a v oné přechodné fázi před naplněním vize zániku kapitalistických států se mezinárodní právo zdálo být nezbytným nástrojem umožňujícím dočasné soužití mezi oběma tábory i následný přechod k celosvětovému socialismu.

V této přechodné fázi je pak socialistickou doktrínou – Malcolm Shaw přisuzuje tuto myšlenku zejména Pašukanisovi, který nejprve přišel s myšlenkou, že mezinárodní právo bude nástrojem dočasného soužití, a poté s razantnějším tvrzením, že bude nástrojem konečného vítězství socialismu¹³ – kladen důraz na suverenitu státu, která „byla základem mezinárodního práva buržoasní epochy a je rovněž základním principem mezinárodního práva přechodné epochy mezi kapitalismem a socialismem“.¹⁴ Ta přitom není o nic větším paradoxem (při vědomí cíle společnosti bez států) než samo posílení státu ve věcech vnitřních, které bylo jedním z typických atributů socialistických států, které vlastní posílení (dovnitř i navenek) vnímaly jako nezbytný krok stranou na cestě k vytvoření bezstátní beztřídní společnosti. Toto lpění na státní suverenitě je přitom plně pochopitelné při empatickém vžití se do pocitů hrstky socialistických států tvořících zatím stále menšinu (a to menšinu i vojensky slabší) oproti státům kapitalistickým, majícím navíc dosud i zázemí v koloniích. V tomto směru je lpění na státní suverenitě v mezinárodním právu obdobně pochopitelným paradoxem jako posilování státu vnitrostátně v období socialismu do podoby státu totalitního; jakkoli totiž obojí bylo v dlouhodobém horizontu (tedy po nástupu vysněného celosvětového komunismu) odsouzeno k zániku (a to nikoli jako plán, nýbrž jako předpovězená dějinná nutnost), v horizontu krátkodobém bylo stejně nutné lpění na silném státu schopném zabezpečit první revoluční změny a pacifikovat poražené třídy, jako lpění na státní suverenitě důsledkem pocitu slabosti, takže právo, které mělo jednou zaniknout, bylo vítáno v době, kdy by

¹³ Shaw, cit. výše, pozn. č. 2, str. 32.

¹⁴ Žourek, J. Kritika učení o t. zv. primátu mezinárodního práva. Studie z mezinárodního práva, sv. 1, 1955, str. 68–77.

socialistický tábor tvořil slabší „smečku“, pokud by měl být stát státu vlkem bez právních bariér.

Tímto pohledem jsou pochopitelná slova: „Zásada suverenity spojená s právem sebeurčení každého národa a právem svobodné volby vládní formy a hospodářského systému je předpokladem přechodu dosavadních kapitalistických zemí ke světovému socialistickému a komunistickému systému pokojnou cestou, vlastním vnitřním rozvojem. Není divu, že imperialisté narušují hrubě zásadu suverenity, popírají ji a snaží se ji oslabit teoriemi o její domnělé ‚zastaralosti‘, ‚reakčnosti‘, o moderní ‚prý ‚vzájemné závislosti‘ (interdependence) států naproti staré nezávislosti (independence), nebo se jí přímo snaží nahradit reakčními kosmopolitními plány ‚světového nadstátu‘. ‚Usilování o monopol‘, praví Vyšinskij, ‚neharmonuje s takovými principy, jako je státní suverenita, která je praporem nezávislosti a boje proti lupičským choutkám kapitalistických monopolů.“¹⁵ Vyjdeme-li z toho, jak toto socialistické lpění na suverenitě vnímá s časovým i ideovým odstupem M. D. Shaw, tak se jednalo o velmi šťastnou volbu, protože učinila socialistický přístup k mezinárodnímu právu atraktivním i pro nové – a tedy slabé a v mezinárodním prostředí nejisté – vznikající státy Třetího světa.¹⁶

Samotná existence mezinárodního práva pak byla podle anonymních autorů učebnice umožněna toliko tím, že se kapitalistické i lidově demokratické státy shodly na některých základních normách umožňujících jejich soužití, byť každý z táborů jednal na základě údajně zcela protichůdných motivací: „Obtížnost otázky třídní povahy mezinárodního práva v období boje dvou táborů je však pouze zdánlivá: je samozřejmé, že socialistický stát, nabývá práva a podstupuje závazky mezinárodního práva [...] může přijmout pouze to, co je v plném souhlasu s jeho povahou socialistického státu, co směřuje k ochraně a rozvoji demokratických řádů; přitom nemůže být nijak na závadu, že odpovídající normy a instituce obecného mezinárodního práva jsou současně ze zcela jiných pohnutek přijatelné i pro vládnoucí třídy v protivném táboře.“¹⁷

Přitom toto výše popsání mezinárodního práva fungující coby režim umožňující vzájemné nezničení obou bloků a postavený především na přežívajícím kapitalistickém mezinárodním právu bylo pouze jednou z podob mezinárodního práva v pohledu socialistické doktríny. Druhým bylo nově vznikající mezinárodní právo uplatňované mezi jednotlivými státy „tábora míru“, v jejichž „stále se rozvíjejících vztazích vytvářejí se postupně zásady, normy a instituce zcela nového typu, které jsou zárodkem socialistického mezinárodního práva budoucnosti. Není ovšem pochyby, že jednotlivé elementy a instituce tohoto práva pronikají postupně i do obecného práva mezinárodního, spojujícího oba tábory.“¹⁸

¹⁵ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 8.

¹⁶ Shaw, M., cit. výše, pozn. č. 2, str. 35.

¹⁷ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 8.

¹⁸ Tamtéž, str. 9.

V tomto pohledu tak bylo dosavadní existující mezinárodní právo („nesoucí jasně charakter třídních zájmů vládnoucích monopolistických skupin, institut anexe, nerovnoprávné smlouvy, intervence, agresivní bloky; v tomto smyslu můžeme mluvit nejen o buržoazním, nýbrž přímo i imperialistickém mezinárodním právu, při čemž ovšem musíme si být vědomi, že tyto normy a instituce, bezvadné po stránce formální, jsou svým obsahem porušením demokratických zásad současného obecného mezinárodního práva, t. j. bezprávím“¹⁹) vnímáno jako pouhé partikulární právo kapitalistických států (tedy právo omezené jen na určitý region, podobně jako zná mezinárodní právo celou řadu partikulárních režimů, například v Latinské Americe), které je v dohledné době odsouzeno k zániku, byť nyní (tedy v roce 1953) je na něm stále z velké části postaveno i ono mezinárodní právo společné oběma táborem, přičemž jeho dočasná přijatelnost je umožněna jednak tím, že jeho normy jsou ve valné většině přijatelné (byť ze zcela jiných pohnutek než pro státy kapitalistické) i pro státy socialistické, jednak tím, že toto společné právo je již okořeněno několika institutami vnesenými do systému Sovětským svazem (autoři uvádějí v této době jediný příklad, a to jsou sovětská obchodní zastupitelství,²⁰ čas svébytné zásady socialistického internacionalismu teprve přijde). Proti němu stojí právo uplatňované mezi socialistickými státy, kterému patří budoucnost, neboť jím bude ukončena dějinná posloupnost, v níž lze hovořit „o mezinárodním právu otrokářském, feudálním, buržoazním a konečně i socialistickém“.²¹

3.2 Zpoždění za západní doktrínou společně se zpátečnictvím oproti československé doktríně prvorepublikové, jež se projevovalo konkrétně v ostenativním ignorování jednotlivců a mezinárodních organizací coby subjektů mezinárodního práva. Ve svém zahledění do budoucí věčnosti jako by se socialističtí autoři rozhodli přehlédnout postupné narůstání významu těchto dvou typů subjektů, které jsou od druhé poloviny dvacátého století běžně akceptovány jako typické subjekty mezinárodního práva, které státy (společně s povstalcí) označuje za tradiční subjekty mezinárodního práva, zatímco mezinárodní organizace, jednotlivce a národní osvobozené hnutí za nové postavy „na scéně mezinárodního práva“, které tento status získaly během dvacátého století, typicky právě po druhé světové válce.²²

Pražská Katedra mezinárodního práva a politiky oproti tomu vidí v těchto subjektech, jejichž mezinárodněprávní subjektivita je v oněch letech zakomponována do mezinárodních úmluv a judikatury, pouhé výplody buržoazní nauky, jež „v obou těchto směrech souvisí úzce se snahou imperialistických států o oslabení, resp. vůbec odstranění principů státní suverenity a nevměšování; prosaditi

¹⁹ Tamtéž, str. 9.

²⁰ Tamtéž, str. 144.

²¹ Tamtéž, str. 8.

²² Viz např. Cassese, A. International Law. Oxford University Press: Oxford, 2001, str. 46–47.

jednotlivce jakožto bezprostřední a samostatný subjekt mezinárodního práva znamenalo by pro velké imperialistické státy právní možnost obcházení suverénní moc slabších států, legalisovalo by vměšování do jejich vnitřních věcí; uznání mezinárodněprávní subjektivity mezinárodních organizací znamenalo by značný krok kupředu za vytvoření propagovaného ‚nadstátu‘, t. j. světovlády jedné nebo několika nejsilnějších imperialistických mocností. Buržoazní učení o mezinárodněprávní subjektivitě osob a mezinárodních organizací je tak význačným a nebezpečným projevem všeobecné tendence buržoazní nauky mezinárodního práva v období imperialismu – kosmopolitismu, namířené proti hlavní překážce imperialistického úsilí o světovládu, principu státní suverenity a neintervence.“²³

Ve vztahu k mezinárodním organizacím přitom autoři z 50. let odmítali připustit jejich mezinárodněprávní subjektivitu i tváří v tvář tehdejšímu judikátům, z nichž je dodnes dovozována právě jejich způsobilost nést samostatně práva a povinnosti. Takto, tedy přesně protikladně současným přístupům, vykládá ve svém článku např. I. Mrázek známý posudek Mezinárodního soudního dvora z 11. 4. 1949 o náhradě škod utrpěných ve službě OSN,²⁴ přestože už i v té době někteří sovětské teoretici (!) začínali mezinárodněprávní subjektivitu mezinárodních organizací uznávat.²⁵

Obzvláště zpozdilý je pak tento přístup ve vztahu k jednotlivcům, v nichž autoři v onom období spatřují pouze destinatáře, tj. zamýšlené příjemce výhod poskytovaných mezinárodním právem, zejména lidských práv, které stejně zabezpečují „jen státy, které odstranily vykořisťování člověka člověkem“.²⁶ Toto odmítání jednotlivce přitom bylo teoreticky obtížně udržitelné i tváří v tvář samotné marxistické doktríně, která ve své čiré podobě apelovala právě na jednotu příslušníků tříd přes hranice států, takže by jí měly být blízké práce Scella a Le Fura, které jí byly známy a podle nichž byli právě jednotlivci hlavními subjekty mezinárodního práva, toliko „maskovanými“ státem.²⁷ Přednost před cílem věčné budoucnosti celosvětového společenství však i zde dostala aktuální potřeba uchování maximální suverenity států východního bloku, pro niž jednotlivce jako subjekt schopný narušovat monolit vnitrostátního právního řádu právy plynoucími z mezinárodního práva představoval nepřijatelnou hrozbu: „Kosmopolitická a individualistická teorie se snaží dovést přímou subjektivitu i zde. Hledí docílit pseudoprávní možnost zásahu do vnitřních věcí států v rozporu s platným meziná-

²³ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 7.

²⁴ Viz Mrázek, I. Ke sporným otázkám mezinárodněprávní subjektivity. Studie z mezinárodního práva, sv. 1 (1955), str. 7–22, na str. 17.

²⁵ Mrázek zmiňuje v poznámce pod čarou č. 72 dílo sovětského teoretika Levina K voprosu o ponjatii i sisteme sovremennogo meždunarodnoho prava (Sov. gosud. i pravo 1947, č. 5, str. 11).

²⁶ Tamtéž, str. 46.

²⁷ Le Fur. Nástin mezinárodního práva veřejného. Praha, 1932; Scelle. Précis de droit des gens. Paříž, 1932; obojí dle Mrázek, I., cit. výše, pozn. č. 24, na str. 8.

rodním právem. Snaží se nahradit neb ovlivnit – zdánlivě pod pláštěm mezinárodního práva – určité úseky vnitrostátního práva právě na významných místech.²⁸

Z toho vychází i následné nijak nevyargumentované, čtenáři pouze předložené shrnutí „odlišných“ přístupů k problematice lidských práv v obou táborech: „Státy demokratického tábora poskytují svým občanům bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství, plná demokratická práva a svobody, jakož i záruky jejich skutečného provádění. [...] Naproti tomu kapitalistické státy se všemožně snaží omezovat a okleštovat základní všelidská práva a svobody. Znesnadňují reálné zabezpečení lidských práv a využívají formálně proklamovaných práv a jejich ochrany jen ke klamání lidových mas.“²⁹

V tomto směru lze mimochodem právě soudobou doktrínou vysvětlit jinak obtížně pochopitelné zdržení se hlasování lidově demokratických států při přijímání Všeobecné deklarace lidských práv. I zde se totiž ukazuje, že skutečným měřítkem, jímž je třeba zahraničněpolitické jednání, ale i mezinárodněprávní výklady poměřovat, je opět otázka státní suverenity. Tímto pohledem dospívá stalinistická doktrína k závěru, že lidově demokratické státy mezinárodněprávní ochranu lidských práv nepotřebují díky jejich vnitrostátním garancím, naopak kapitalistické státy jednak nedopustily zahrnutí některých sociálních práv a nediskriminace různých původních obyvatel do lidskoprávních katalogů, a ve vztahu k socialistickým státům ji pouze zneužívaly „k demagogickým a intervenčním cílům“.³⁰ Nežásadnějšímu lidskoprávnímu dokumentu, jehož přijetí je dodnes slaveno jako Mezinárodní den lidských práv, se proto pět let po jeho přijetí dostává od československých autorů tvrdého odsudku: „Deklarace lidských práv vzhledem ke svému formalismu je analogií buržoasních ústav, které se obvykle omezují na vyhlášení formálních práv občanů a nezabývají se podmínkami realizace těchto práv, možnostmi a prostředky jejich uskutečnění. Svou úmyslnou polovičatostí Deklarace nesplňuje ani požadavky dnešního boje za světový mír. Imperialistickými státy je tohoto dokumentu zjevně používáno k demagogickým cílům klamání mas i jako nástroje agresivní a expansivní politiky k snadnějšímu vměšování do vnitřních záležitostí slabých států.“³¹

K závěru o podmíněnosti jakékoli ochrany jednotlivců výhradně vnitrostátní úpravou, ať už v oblasti základních, či jiných práv přitom autoři učebnice z roku 1953 dospívají i při vědomí absurdního důsledku, že osob bez státní příslušnosti se v tomto modelu nemá kdo zastat, leda by právě tonuly na otevřeném moři a nebyla jim poskytnuta pomoc, či by se jednalo o bezdomovce, který byl zajat na území Francie nebo Norska a odvezen do Německa na otrocké práce.³² Nad

²⁸ Mrázek, I., cit. výše, pozn. č. 24, na str. 22.

²⁹ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 60.

³⁰ Tamtéž, str. 61.

³¹ Tamtéž, str. 61.

³² Tamtéž, str. 47.

rámec těchto nepříliš běžných životních situací ovšem ponechává československá doktrína apolity (sama publikace používá termín „apolidé“, ostatně možná i následné používání pojmu „poddanství“ takřka záměnně s „občanstvím“³³ je více než jazyková náhoda spíše nahrávka na tvrzení, že první skutečné „občanství“ bylo zavedeno až v SSSR³⁴) bez ochrany. Tento přístup může odrážet i fakt, že nejvíce bezdomovců se po vzniku SSSR rekrutovalo právě z řad jeho bývalých občanů, tedy z řad emigrantů, s jejichž dvěma formami (podle směru, odkud kam emigrují) se publikace, byť je to tématu blízké spíše vzdáleně, také neopomíná vypořádat (stejně jako s tzv. Nansenovými pasy, které měly v meziválečném období zlepšit právě postavení bezdomovců): „Kapitalistické státy všemožně ztěžují vjezd pracujících a pokrokových politických pracovníků, na druhé straně ochotně přijímají reakční elementy. Po první světové válce našel ve Francii, Anglii a USA útočiště velký počet bělogvardějců, po druhé světové válce kapitalistické státy poskytují útočiště fašistům, politickým zrádcům a reakcionářům, utíkajícím ze zemí lidových demokracií.“³⁵

V tomto směru tak představovala socialistická doktrína v československém prostředí krok zpět kamsi do devatenáctého století, neboť její odmítavý postoj kontrastoval nejen s vývojem poválečným, ale i s názory československých teoretiků prvorepublikových. Z nich A. Hobza sice zpochybňoval ve třicátých letech (formulací, že nejsou dosud uznány) mezinárodněprávní subjektivitu církví a národnostních a náboženských menšin, ve vztahu k subjektivitě jednotlivců však odkazoval k pracím autorů, jako byli Fiore, Heffter, Martens, Kaufmann, Ehm a Kohler, stejně jako k již tehdy platným procesním úpravám různých mezinárodních komisí či rozhodčích soudů a vycházel i z „kollektivních smluv mezinárodních“, jež se obracely přímo na skupiny jednotlivců, a nikoli na státy, z koncepce lidských práv (uznaných ovšem v té době pouze v rovině práva přirozeného, nikoli v platném mezinárodním právu³⁶) i z mezinárodněprávní deliktivní odpovědnosti (a to i dle versailleských mírových smluv) osob, které mohou mít – jak připomíná – i dvojí či trojí státní příslušnost. Věstil proto, „že případů takových bude stále více, což povede pak důsledně k zásadnímu uznání subjektivity jednotlivců v právu mezinárodním“.³⁷

Už z toho příkladu je patrné, jaký diskontinuitní krok zpět v doktríně mezinárodního práva v Československu rok 1948 znamenal a s ním i náhlá a umělá inspirace sovětskou doktrínou, jež byla přirozeně nucena stavět po roce 1917 na nových základech (ba ještě i několikrát poté, s tím, jak se v SSSR měnila zahraničněpolitická zadání a mizeli jejich nositelé...). Při srovnání česky psaných

³³ Viz citát tamtéž na straně 48: „Přesně vzato, je příslušnost ke státu poddanstvím, t. j. trvalou podřízeností fyzické osoby dané státní organizací.“

³⁴ Tamtéž, str. 19.

³⁵ Tamtéž, str. 65.

³⁶ Hobza, A. Úvod do mezinárodního práva mírového I. Vlastním nákladem: Praha. 1933, str. 163.

³⁷ Tamtéž, str. 162.

učebnic prvorepublikových a současných se dokonce vnučuje otázka, zda bylo toto zpoždění již dohnáno, či zda bylo alespoň znovu dosaženo prvorepublikové úrovně. Osobně o tom po stránce obsahové ani formální přesvědčen nejsem, už proto, že zatímco například zmiňovaný Hobza se se zahraničními teoretiky důkladně vyrovnává, současná učebnicová produkce za nimi při nejlepší vůli (tedy tam, kde se nesnaží, byť úspěšně, stavět znovu na zelené louce³⁸) nanejvýš vlaje.

3.3 Tragikomické důsledky na mezinárodněprávní doktrínu měla zejména z dnešního pohledu nepochopitelná snaha opřít každou zásadnější myšlenku o citát Lenina, Stalina (jsme stále v roce 1953 a do XX. sjezdu Komunistické strany SSSR zbývají ještě tři roky) či Vyšinského, stejně jako snaha vnímat všechny skutečnosti pokud možno (ba i pokud to racionálně vzato možné není) třídním pohledem. Obvyklá marxistická floskule o právu jako odrazu vůle vládnoucí třídy se tak musela nutně promítnout i do definice práva mezinárodního. Vůli tříd tak bylo nutno v definici zohlednit a vymezit mezinárodní právo pohledem této určující skutečnosti³⁹ jako „*souhrn norem, upravujících vztahy mezi státy, vyjadřujících vůli společenských tříd, vládnoucích v těchto státech a vynucovaných těmito státy individuálně nebo kolektivně*“.⁴⁰ Stejně tak za jádro všech válek a konfliktů vůbec je pochopitelně označována „*třídní povaha vykořisťovatelských států*“,⁴¹ přičemž podle Stalina „*tato tendence k válce imperialismu vlastní, neslábné, nýbrž naopak sílí v období všeobecné krise kapitalismu*“.⁴² Souběžně se ovšem odsudku dostává i pacifistickým a pokojné řešení hledajícím snahám „*buržoasní vědy mezinárodního práva*“, a to v souladu s učením V. I. Lenina.⁴³

³⁸ Což je bohužel osud opakovaně citované učebnice Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné – obecná část. Masarykova universita a Doplněk: Brno, 1997 (toto vydání je mi nejbližší, na jiných místech vycházím i z vydání posledního z roku 2008), která coby dlouhou dobu jediná česká učebnice obecné části mezinárodního práva veřejného sice představovala velký krok osvobození od produkce před rokem 1989, příliš ovšem nevyužila možnosti inspirovat se vývojem dosaženým do té doby v publikacích z německého či anglosaského světa, respektive o tom – jak naznačují chybějící odkazy na literaturu – taktně mlčí. I zde tak vyvolává srovnání s produkcí prvorepublikovou spíše smutek...

³⁹ Nutno přiznat, že tato snaha definovat mezinárodní právo nikoli jeho vlastnostmi, nýbrž jeho účelem a zdroji, přetrvala dosud, jak naznačuje definice J. Malenovského, který mezinárodním právem rozumí „*soubor právních norem, které zajišťují mírovou existenci a plynulý vývoj mezinárodního společenství*“ (Malenovský, cit. výše, pozn. č. 38, str. 5); na rozdíl od A. Hobzy, který zůstal u popisné, a i dnes těžko napadnutelné definice, vymezující mezinárodní právo jako „*souhrn právních pravidel, jimiž řídí se mají státy kulturního společenství ve styku vzájemném popř. i jiné subjekty*“ (Hobza, cit. výše, pozn. č. 36, str. 22).

⁴⁰ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 12.

⁴¹ Tamtéž, str. 270.

⁴² Stalin, J. V. Ekonomické problémy socialismu v SSSR, cit. dle Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 271.

⁴³ Lenin, V. I. Imperialismus, cit. dle Katedra mezinárodního práva a politiky. Mezinárodní právo veřejné, str. 270–271.

Jinak než komicky nemůže působit ani přístup této „stalinistické“ doktríny k poměru mezinárodního a vnitrostátního práva. K této zásadní otázce teorie mezinárodněprávní, ale i konstitucionalistické, již jsou věnovány obsáhlé kapitoly v každé učebnici mezinárodního práva stejně jako monografie světové i české, se učebnice z roku 1953 staví s „razancí“ sobě vlastní, když šmahem odmítá starší monistické teorie přiznávající primát právu vnitrostátnímu stejně jako ty přiznávající jej mezinárodnímu právu, „*kteřé by se stalo vnitřním právem plánovaného ‚nadvlády‘ (zejména normativní škola: Kelsen, brněnská škola u nás). Kdežto starší škola snaží se otevřeně legalisovati vládu násilí v mezinárodním životě v duchu arrogantního německého imperialismu kaiserovského i nacistického, míni normativci a příbuzné jim školy dosáhnouti téhož cíle subtilnějšími methodami západního imperialistického kosmopolitismu.*“⁴⁴

I zde se potvrzuje, že právě na otázce poměru mezinárodního a vnitrostátního práva (jistě nikoli například na úpravě právního režimu Antarktidy či kontinentálního šelfu) se nejrazantněji štěpí jednotlivé přístupy k mezinárodnímu právu vůbec. V žádné jiné pasáži této publikace se ostatně neobjevují ani tak striktní odsudky přístupů protivných (zde tedy obou monismů), ani tak ideologicky (tedy klasickými marxistickými termíny) podložená obhajoba přístupu obhajovaného, tedy dualismu (nutno dodat, se silnou nadřazeností práva vnitrostátního): „*Tento formální ‚dualismus‘ právní nadvlády má na jistém stupni vývoje společnosti své odůvodnění v tom, že jisté zájmy vládnoucích tříd mohou být zajištěny právními normami, vznikajícími uvnitř jednotlivé státní organizace a upravujícími přímo jisté vztahy mezi členy této organizace [...] jiné zájmy pak vyžadují takových norem, které nepůsobí přímo na jednotlivce, nýbrž dopadají na ně v různých formách a s různou silou teprve potom, co prošly a byly transformovány pro poměry konkrétního třídního celku příslušnou státní organizací.*“⁴⁵

Zcela totožně, tedy zejména ostře protikelsenovsky a dualisticky, působí i z téže doby pocházející článek J. Žourka výmluvně nadepsaný *Kritika učení o t. zv. primátu mezinárodního práva* z roku 1955, jehož hlavním smyslem patrně je odmítnout Kelsenovo učení, a to i za cenu hříček se slovy a vytrhávání jeho výroků z kontextu, když je mu například přisuzováno, že sám vnímal své dílo jako obhajobu bezpráví (!): „*Ostatně sám profesor Kelsen, duchovní hlava normativní nauky, která kdysi opanovala i brněnskou právnickou fakultu, desavuoval nepřímě celé své učení, když připustil v dodatku ke svému spisu ‚The Law of the United Nations‘, že právo rodí se z bezpráví (ex injuria ius oritur). Vítězství učení marxismu-leninismu o právu a státu znamenalo konec této doktríny v zemích lidové demokracie. Nikdo dnes už u nás podobné nevědecké názory nehájí, a kdyby šlo jen o naši vědu, bylo by jen plýtváním času zabývat se podrobně uvedenými spekulacemi.*“⁴⁶

⁴⁴ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 10.

⁴⁵ Tamtéž, str. 15.

⁴⁶ Žourek, J. Kritika učení o t. zv. primátu mezinárodního práva. Studie z mezinárodního práva, sv. 1, 1955, str. 68–77, na str. 70.

Proti Kelsenovi ovšem staví stalinističtí teoretici (a to včetně Vyšinského, neboť i jemu Kelsen stál nejen za kritiku, ale patrně i za přečtení, jak naznačuje jeho kritika v díle *Otázky mezinárodního práva a mezinárodní politiky*⁴⁷) zbraň nejtěžší, tedy třídní teorii práva: „*Základní, organická vada učení o primátu mezinárodního práva spočívá v tom, že, vycházejíc ze zcela nesprávného noetického hlediska, úplně odtrhuje mezinárodní právo od jeho základny a vznik norem mezinárodního práva nevyvozuje ze společné či shodné vůle států, nýbrž z hypotetické normy, o níž jsem se již zmínil. Zastírá, že právo mezinárodní – stejně jako právo vnitrostátní – je výrazem moci, že je projevem státní vůle s tím rozdílem, že zákon je výrazem vůle třídy vládnoucí v jednom státě, kdežto při sjednávání mezinárodních smluv se uplatňuje vůle vládnoucích tříd dvou nebo více států.*“⁴⁸

Úsměvně pak působí v publikacích z této doby samozřejmě zejména výklad těch dílčích otázek, u nichž to současný čtenář čeká, tedy zejména otázek dobově zahraničněpolitických. Zejména při rozbořech jednotlivých západoevropských a euroatlantických mezinárodních organizací sklouzává povaha textu na úroveň tehdejšího Rudého práva či Dikobrazu. Snad jedině s touto motivací by si mohli naši dnešní zástupci v Parlamentním shromáždění Rady Evropy přečíst, že jsou členy „*úporného propagátora kosmopolitických myšlenek evropského ‚nadstátu‘, který by ‚definitivně‘ oddělil kapitalistický svět od demokratického tábora.*“⁴⁹ I dnešním euroskeptikům je pak určen rozbor zakládacího dokumentu prvního z evropských společenství, tedy Evropského společenství uhlí a oceli: „*Z mezinárodně právního hlediska byla ratifikace Pařížské smlouvy významným krokem k formálně právnímu okleštění suverénních práv zúčastněných států, neboť v této smlouvě byly po prvé zřízeny orgány v jistém smyslu skutečně ‚nadstátní‘: většinová usnesení Rady ministrů jsou závazná i pro vlády, jejichž zástupci hlasovali proti, a vysoký komisiát je podle smlouvy přímo povinen jednati samostatně v zájmu společenství ‚bez ohledu‘ na potřeby členských států (ve skutečnosti tudíž v zájmu kapitalistických monopolů).*“⁵⁰ Odpůrci Severoatlantického paktu pak mohou využít rozsáhlou osmibodovou pasáž o rozpornosti této obranné smlouvy s Chartou OSN.⁵¹

Komická je však zejména forma oné publikace z roku 1953 (čímž nechci sklouznout k recenzi, toliko na příkladu upozorňuji na obecnější jev). Na první pohled zarazí skutečnost, že jakákoli notorieta či floskule se stává zásadním sdělením, pokud je pronesena Leninem, Stalinem či Vyšinským (právě jeho citát si autoři – z československého hlediska paradoxně – vypůjčili při hledání definice „suverenity státu“, kterou je „*stav nezávislosti dané státní moci na jakékoli jiné moci jak uvnitř, tak i mimo hranice tohoto státu*“).⁵²

⁴⁷ Vyšinskij, A. *Otázky mezinárodního práva a mezinárodní politiky*, Praha, 1953, str. 482.

⁴⁸ Žourek, cit. výše, pozn. č. 46, str. 70.

⁴⁹ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 247.

⁵⁰ Tamtéž, str. 248.

⁵¹ Tamtéž, str. 242–244.

Na druhé straně nelze této publikaci upřít ještě (toliko dočasně) solidní podloženost znalostí soudobé, či alespoň dosavadní doktríny západní i předválečné. Zejména Hans Kelsen a brněnská normativní škola je častým terčem kritiky. Až roztomilou podobu dostává tato kritika u zdánlivě nekonfliktního tématu státního území, kde je do protikladu stavěna Kelsenova kompetenční teorie státního území jako prostoru, na němž právní normy platí a jsou vynutitelné, která „*se úmyslně vyhýbá pojmu státní suverenity jako územního vymezení státního panství, a může být proto dobrým nástrojem nejreakčnějších současných snah imperialistických velmocí usilujících o odstranění státní suverenity a o hospodářské a politické zotročení slabších států*“⁵³ a proti ní stojí povaha státního území v sovětském právu, kde jsou podle stalinské ústavy z roku 1936 „*půda, vody, lesy, nerostné bohatství, doly, fondy budov, říční i námořní plavidla a letadla státním socialistickým vlastnictvím*“⁵⁴ takže není třeba rozdvajovat vlastnické právo soukromého vlastníka k nemovitosti a právo státu, na jehož území se nemovitost nachází.

Zmínit je třeba i zevrubnou a nutno dodat, že čtenářsky velmi příjemnou podloženost historickými fakty a příklady, ba i mezinárodní judikaturou. V těchto ohledech zůstává publikace na úrovni jen o něco nižší než učebnice Hobzova z roku 1933. Rozdíl je patrný pouze u znalosti děl ostatních teoretiků a zejména v práci s literaturou, která u Hobzy byla ještě výtečně propracovaná, zde i v následujících dílech již skoro úplně chybí.

Nechybí tu ještě ani častá a bohatá komparatistika ve smyslu srovnávání různých zahraničních řešení obdobných otázek, což ovšem kontrastuje s tím, že při popisech skutečností po roce 1945 je tento bohatý přehled inspirativních faktů – charakteristický pro popis jevů předválečných – nahrazen naopak naprostým zamlčováním či překrucováním faktů. Například ve vztahu k již zmiňovaným emigrantům je praxe Mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO) po roce 1946 popisována takto nevybíravě: „*V táborech pro uprchlíky a zavlčené osoby byla prováděna propaganda s cílem poštvati uprchlíky proti jejich zemím. Tyto osoby ztratily fakticky možnost návratu do vlasti, neboť osoby, které přání návratu projevíly, byly vystaveny utlačování, represáliím všeho druhu a tělesným trestům. Imperialistické státy, jak ukazuje praxe, neměly a nemají zájem na vytvoření takové mezinárodní organizace pro uprchlíky, která by měla za cíl uprchlíkům a zavlčeným osobám pomoci při návratu do vlasti, nýbrž pomáhají jen takovým uprchlíkům, kteří z obavy před následky svých zločinů proti vlasti nechtějí se vrátit. Těchto uprchlíků se používá jako nástroje imperialistických agresivních úmyslů (špionáž, diverse, cizinecké legie atd.).*“⁵⁵

⁵² Tamtéž, str. 20. Tentýž citát z díla Vyšinskij, A. *Otázky teorie státu a práva*, Praha, 1951, str. 457, je použit i v článku Žourek, cit. výše, pozn. č. 47, na str. 75.

⁵³ Tamtéž, str. 73.

⁵⁴ Tamtéž, str. 73.

⁵⁵ Tamtéž, str. 67.

I tam, kde není uvádění příkladů takto fakticky deformováno, se však mnohdy jedná o komparatistiku značně ideologicky zatíženou a dospívající z toho důvodu mnohdy ke zcela absurdním typologiím, v nichž samotný Sovětský svaz nepřírozně často vytváří samostatný, zcela nový a ideální typus. Příkladem může sloužit dělení složených států (konfederace a různé formy federací a unií), kde „sovětská socialistická federace se zásadně odlišuje od buržoasní federace. Socialistický federalismus představuje jednotu suverenity Sovětského svazu a každé svazové republiky zvláště. To vyplývá z čl. 17 Stalinské ústavy, podle něhož je každý člen oprávněn ze svazku vystoupit. Sovětská federace zaručuje rovná práva všem členským státům.“⁵⁶

Podobně působí i dělení států na velmoci, Sovětský svaz a svazové republiky, lidově demokratické a lidové republiky, státy vykořisťovatelského typu, neutralisované státy, kondominia, trpasličí státy a Vatikán, jehož „uznávání se strany buržoasních států za samostatný subjekt mezinárodního práva nepramení ovšem z kvality Vatikánu jako suverenního státu, jako spíše z příznávání jeho vlivu v mezinárodních věcech jakožto centra katolické církve“.⁵⁷ K tomuto závěru přitom autoři dospívají pouze za cenu tvrzení na jiném místě, že konkordáty jsou sice uzavírány jako mezinárodní smlouvy, ve skutečnosti však mezinárodními smlouvami nejsou.⁵⁸ Již o dva roky později již nicméně I. Mrázek uznává alespoň Vatikán jako „stát“ a brojí již pouze proti uznání katolické církve jako subjektu mezinárodního práva.⁵⁹

Obdobným způsobem je vytvářena samostatná „kolonka“ pro SSSR i při analýze způsobů vzniku států, kde je vytvořen vznik státu sociální revolucí,⁶⁰ tedy na stejném území a se stejným obyvatelstvem, ovšem v jiném vládním režimu. Na tomto místě je mezinárodní právo upraveno jednak v zájmu zdůraznění výlučnosti SSSR, ale i z důvodu jeho materiálních zájmů, neboť z toho, že i takto vzniklý stát má být pokládán za stát „nový“, plynou specifická pravidla pro jeho nástupnictví do práv a povinností carského Ruska.⁶¹

Mnohé snahy o typologizaci pak až nepřírozně často končí u prosté dichotomie „západních“ a „východních“ řešení, obvykle v posledním odstavci jednotlivých podkapitol, jež jsou ideologicky nejnabitější, přičemž mnohdy (přestože, jak bylo vyloženo výše, autorům nechybí silné faktické znalosti) je pouze řečeno, že východní řešení je správné, protože je východní, zatímco západní je špatné, protože je západní.⁶² Absurdním příkladem této Ždanovovy vševysvětující zásady,

⁵⁶ Tamtéž, str. 24.

⁵⁷ Tamtéž, str. 28.

⁵⁸ Tamtéž, str. 157.

⁵⁹ Mrázek, I. Ke sporným otázkám mezinárodněprávní subjektivity. Studie z mezinárodního práva, sv. 1, 1955, str. 7–22, na str. 16.

⁶⁰ Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 32.

⁶¹ Tamtéž, str. 42–43.

⁶² Zde se přímo vnučuje srovnání se „šuplíkovou“ satirickou operou Dmitrije Šostakoviče z oné doby nazvané „Antiformalističeskij rajok“ parodující sjezdy sovětských uměleckých

že „jedna a táž idea za různých konkrétních historických podmínek může být reakční nebo pokroková,“⁶³ je „zásadně odlišný“ přístup obou táborů k zásadě *pacta sunt servanda*: „Princip bezvýhradného zachování mezinárodních závazků je výrazem myšlenky socialistické zákonnosti, která ovládá nejen vnitrostátní právní řád země tábora socialismu, ale která je těmito státy přenášena i do oblasti mezinárodních vztahů. [...] Tábor imperialismu naproti tomu zneužívá mezinárodních smluv ke svým kořistnickým cílům. Imperialismus dosáhl již takového stadia úpadku, že ve vnitrostátní sféře je vládnoucí třídě brzdou její vlastní vnitrostátní právo a idea právního státu.“⁶⁴

Obdobně dvojsečně lze pak v souladu s touto zásadou vysvětlovat i použití *ultima ratio* mezinárodní politiky, tedy války. V tomto směru je do právního jazyka přeložena tradiční floskule o „boji za mír“, a to pomocí odsouzení západního pacifismu a následné úplné redefinice starobylého konceptu „spravedlivé války“: „Buržoasní pacifismus zatemňuje příčiny, historický smysl a povahu válek, nerozlišuje mezi ozbrojenými konflikty podle původu, účelu a výsledku. Marx-leninská theorie zkoumá naopak každou válku v celé její historické souvislosti a činí zásadní rozdíl mezi válkou spravedlivou, směřující k obraně národa proti napadení a zotročení, osvobození ze sociálního nebo koloniálního útlatku, a válkou nespravedlivou, jejímž cílem je podrobení a zotročení cizích zemí a národů. Války spravedlivé vedou přes utrpení a hrůzy, které jsou i s nimi spojeny, k pokrokovým výsledkům, nedosažitelným v dané historické etapě žádnou jinou cestou. Z povahy věci i historické zkušenosti vyplývá, že konkrétní válka může se jevit jako progresivní na jedné a imperialistická na druhé straně, a že celkový charakter dané války může se měnit i v samotném jejím průběhu.“⁶⁵

3.4 Plausibilní odchytky, tedy odchytky sice nezvyklé, ale obhajitelné, nicméně nacházíme ve stalinistické učebnici z roku 1953 také, což značí, že v oblastech, kde internacionalistická doktrína neměla názor vyhraněně ideologicky předepsaný, dokázala nějaký názor – a to v rámci škály tehdejšího i dnešního diskurzu v daném tématu – zaujmout.

Tak můžeme například shledat, že je tu v souladu s pozitivistickým přístupem a upřednostněním psaných pramenů práva zdůrazňován význam mezinárodních smluv jako stěžejního pramene práva. Naopak právo obyčejové, už z důvodu svého dlouhodobého, a tedy „v éře buržoasního práva zakotveného“ vývoje je spíše podceňováno,⁶⁶ ostatně kvalitní vědecké práce na téma obyčejové v mezinárodním

svazů, v níž je jeden rozsáhlý „projev“ postaven pouze na tvrzení, že formalističtí autoři vytvářejí formalistickou hudbu, protože jsou svojí povahou protilidoví, zatímco realističtí autoři píšou realistickou hudbu, protože jsou svou povahou lidoví.

⁶³ Ždanov, A. A. Voprosy filosofii, 1947, č. 1, cit. dle Katedra mezinárodního práva a politiky, cit. výše, pozn. č. 8, str. 302.

⁶⁴ Tamtéž, str. 161.

⁶⁵ Tamtéž, str. 304–305.

⁶⁶ Tamtéž, str. 13.

právu nacházíme ve zdejším prostředí spíše na konci celého období socialismu (jako výkladní skříň návratu české internacionalistiky ke schopnosti fundovaného dialogu s mezinárodní doktrínou – zde s aktuálními pracemi francouzskými, britskými, německými i dalšími – tu působí vynikající článek J. Malenovského z roku 1987 nazvaný *K úloze časového faktoru v obyčejové normotvorbě mezinárodního práva*).⁶⁷ Takzvané sekundární prameny mezinárodního práva, tedy „obecné zásady práva uznané civilisovanými národy“⁶⁸ a „soudní rozhodnutí a nauka nejvíce kvalifikovaných spisovatelů různých národů jakožto pomůcka pro určování právních pravidel“⁶⁹ byly přes své výslovné zakotvení v článku 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora zcela odmítnuty, snad pro v té době stále ještě minoritní pozici socialistické doktríny, mezinárodní judikaturu vzniklou v buržoazním období, či snad ve vzpomínce na první dekády po Velké říjnové socialistické revoluci, kdy nebylo bolševické Rusko a poté SSSR uznáváno za rovnoprávného člena mezinárodního společenství způsobilého mimo jiné spoluurčovat, které zásady lze vřadit pod čl. 38 odst. 1 písm. c) Statutu Mezinárodního soudního dvora.

4. Československá mezinárodněprávní doktrína v šedesátých letech (1956–1968)

Nosnou publikací pro toto období je učebnice pražské právnické fakulty vydaná opět pod vedením (nyní už příznaným) Vladimíra Outraty v roce 1960,⁷⁰ za spolupráce některých vycházejících hvězd tohoto oboru, zejména Čestmíra Čepelky a Miroslava Potočného.

Obsahově setrvává tato publikace převážně na stanoviscích předchozího období. Je to dáno i tím, že eschatologické vize brzkého konce západního systému se nenaplnily a „socialismus zvítězil“ toliko „v naší zemi“, jak hlásala Ústava ČSSR z roku 1960, v oblasti mezinárodního práva a mezinárodních vztahů mu však nezbylo než se smířit ještě se soužitím s buržoazním systémem. Mezinárodní právo tak i v tomto období zůstává právem přechodného období (*a contrario* výše zmíněné tvrzení J. Malenovského), nyní už ovšem v souladu s chruščevovskou doktrínou, jak byla vyjádřena např. v díle G. I. Tunkina⁷¹ zacíleného nikoli na

⁶⁷ Malenovský, J. *K úloze časového faktoru v obyčejové normotvorbě mezinárodního práva*. Právník, 1987, č. 1, str. 49.

⁶⁸ K jejich kritice viz též Žourek, cit. výše, pozn. č. 46, na str. 71.

⁶⁹ Cit. dle čl. 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora podle českého překladu uveřejněného jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.

⁷⁰ Outrata, V. *Mezinárodní právo veřejné*. Orbis: Praha, 1960.

⁷¹ Shaw zde odkazuje na Tunkinův článek *Koexistence a mezinárodní právo* z roku 1958, viz Shaw, cit. výše, pozn. č. 2, str. 33.

konfrontaci, ale na mírové soužití obou systémů („na jedné straně státy staré sociálně ekonomické formace, dožívající a odcházející z jeviště dějin, a na druhé straně státy sociálně ekonomické formace nové, které do dějin teprve vstoupily, ale které svou třídní povahou znamenají vývojový skok a udávají směr, jímž se bude ubírat příští vývoj vcelku“⁷²), jakkoli konečné vítězství socialistického systému je stále nezpochybnitelné, byť nyní až v horizontu „generací“: „V období soužití dvou táborů zvyšuje se význam mezinárodního práva. Mezinárodněprávní nadstavba nemůže sice sama o sobě materiálně změnit konečný výsledek základního rozporu mezi oběma soustavami, který je předurčen základní společenskou zákonitostí jako úplné vítězství socialismu; může však významně ovlivnit formy soutěže a zápasu mezi státy obou soustav, které mají samy o sobě obrovský význam pro nejbližší generace lidstva.“⁷³

Změněná situace v oblasti mezinárodní politiky, vychýlená v šedesátých letech již mnohem příznivěji a zejména zjevně stabilněji ve prospěch socialistického tábora než v předchozí dekádě, nicméně vyvolala některé změny v internacionalistické doktríně, jež lze označit za větší smíření s prameny obecného mezinárodního práva (na něž už má socialistický tábor dostatečně dlouhou dobu vliv) a odpor proti právům partikulárním. Ten je údajně „v části buržoazní nauky silně přeceňován, resp. přímo uměle pěstován. Ze zvláštností vnitrostátních právních systémů v příslušných státech bývá dovozována existence zvláštního mezinárodního práva anglosaského. Partikularistické tendence jsou zvláště silné na americkém kontinentě [...]“⁷⁴ Na rozdíl od amerického a západoevropského partikularismu nelze takto chápat právo socialistické, „neboť jde o nové, kvalitativně odlišné právní vztahy jiné třídní povahy, vyrůstající na odlišné ekonomické základně“⁷⁵

V otázce pramenů mezinárodního práva jsou už oproti předchozímu období poněkud rehabilitovány mezinárodněprávní obyčeje,⁷⁶ byť jsou zařazeny svým významem stále až na druhé místo, tedy za mezinárodní smlouvy. Naopak ostatní prameny zmiňované v článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora nadále odmítány, ba s větší samozřejmostí než dosud.⁷⁷ Naproti tomu je zdůrazňován „materiální vliv“ části vnitrostátního zákonodárství na mezinárodní právo (a to zejména vliv revolučních vnitrostátních aktů) které „mocně ovlivňuje právní přesvědčení národů a jeho nové principy pronikají do práva mezinárodního (tak zákonodárství Francouzské buržoazní revoluce, např. zásada nedotknutelnosti státního území, národnostní princip; dekret o míru, vnitrostátní úprava národnostní otázky, ústava z roku 1936 a jiné akty prvního socialistického státu).“⁷⁸

⁷² Outrata, V., cit. výše, pozn. č. 70, str. 13.

⁷³ Tamtéž, str. 14.

⁷⁴ Tamtéž, str. 36.

⁷⁵ Tamtéž, str. 36. Citát je zde namísto už proto, že jako čtenář z 21. století se přiznávám, že nedokážu podstatu tohoto rozdílu pochopit, takže mohu toliko citovat.

⁷⁶ Tamtéž, str. 25 a 28.

⁷⁷ Tamtéž, str. 30.

⁷⁸ Tamtéž, str. 29–30.

Těžko říci, jaký závěr si měl čtenář z tohoto konglomerátu vzájemně nesouvisících principů a dokumentů odnést, snad jen pocit, že pokud bude někdy argumentováno dlouhodobostí vzniku právního obyčeje (nově vzatého na milost!), u níž k naplnění podmínky *usu longaevu* nemohla dostačovat zatím stále relativně krátká praxe socialistických států, je možné protiargumentovat tím, že principy, které tato praxe odráží, proznívaly do mezinárodního práva již od roku 1917, jakkoli ani autoři této učebnice nedokázali uvést konkrétní příklad toho, v čem Ústava SSSR z roku 1936 ovlivnila mezinárodní právo, a přínos Velké francouzské revoluce spatřovali v „přínosu“ zásady nedotknutelnosti státního území.

Právě stát zůstává i v tomto období pro autory výlučným subjektem mezinárodního práva.⁷⁹ Nadále odmítána je mezinárodněprávní subjektivita mezinárodních organizací, jimž je připomínáno, že nemohou nikdy „dosáhnout plné mezinárodní subjektivity a být tak právně postaveny na úroveň státům, neboť se jim k tomu nedostává základních materiálních předpokladů: vlastního území a obyvatelstva, hospodářské a vojenské^[80] moci atd.“⁸¹ Za subjekt mezinárodního práva není uznán ani Svátý stolec, byť už s méně agresivní rétorikou, jako by se nad mezinárodním právem již nevznášela tak sugestivní vize pavouka, který je z Vatikánu ovládan větším pavoukem z Wall Streetu a svým tmářstvím představuje jeho prodlouženou ruku (viz animace při propagandistickém podchycení tzv. číhoštského zázraku).

Stejně tak je odmítnuto uznání jednotlivců jako subjektů mezinárodního práva. Jejich uznání sice nahrává jejich specifický status v rámci mezinárodního práva trestního – naopak jejich pozice subjektů mezinárodní úpravy lidských práv, jejichž jsou podle těchto teorií toliko destinatáři, uznávána vůbec není, ostatně k celé mezinárodní úpravě lidských práv je tato publikace nadále poněkud kritická. Například ve vztahu ke Všeobecné deklaraci lidských práv má však již i slova uznání, ovšem s kritikou, směřovanou hlavně k tomu, že je třeba, aby socialistické státy do budoucích závazných nástrojů ochrany lidských práv lépe prosadily práva kulturní a sociální, jež jsou dosud utlačovaná standardními právy „osobními“ a politickými. Jako značně problematická je přijímána vznikající možnost jednotlivců domoci se lidských práv před mezinárodními orgány soudního typu coby další ohrožení suverenity států: „Kapitalistické státy se snaží využít mezinárodní kodifikace lidských práv k tomu, aby dosáhly okleštění zásady státní suverenity a oslabily svazek jednotlivce s jeho domovským státem.“⁸² Vcelku je tak třeba uznání

⁷⁹ Tamtéž, str. 51.

⁸⁰ Pozn. autora: Zejména zmínka o vojenské moci jako nezbytné podmínce mezinárodněprávní subjektivity evokuje známý Stalinův bonmot, jímž na mezinárodněprávní relevanci papeže odpověděl otázkou, kolik že má papež divizí...

⁸¹ Tamtéž, str. 53–54.

⁸² Tamtéž, str. 168. Velmi přesvědčivou a podrobnou kritiku přístupu této učebnice k mezinárodním nástrojům ochrany lidských práv, konkrétně pak k Všeobecné deklaraci lidských práv, viz zejména v článku Malenovský, J. Zapomenuté a falsifikované, známé a ještě nenapsa-

jednotlivců za subjekty mezinárodního práva odmítnout, neboť uznávání jejich subjektivity „*souvisí s tendencí monistického učení likvidovat pojem státní suverenity a vykládat současnou organizaci mezinárodního společenství jako jediný světový stát, v němž by právo mezinárodní nabylo charakteristických znaků práva vnitrostátního. Politickým smyslem tohoto učení je usnadnit imperialistické vměšování do vnitřních věcí suverénních států, zejména také států socialistické soustavy.*“⁸³

I přes posílení socialistického bloku je však nadále vzývána především suverenity státu. Poněkud absurdně přitom působí srovnání toho, jak je údajně omezena suverenity menších států západních (jak je ukázáno na rozboru Severoatlantického paktu zahrnujícího údajně možnost vnitřní agrese⁸⁴), a naopak socialistických vojensko-politických blocích, jež údajně respektují suverenity svých členů. Jak pohledem šíření socialismu (a to nejen podle leninského a trockistického přístupu světové revoluce, nýbrž i ve stalinistické praxi vůči východoevropským státům v letech 1939 a poté po roce 1945), tak zejména pohledem okupace ČSSR v roce 1968 (a předtím obdobně Maďarska v roce 1956), jenž toto období uzavřel, působí jako velmi špatná věštba tvrzení, že „*zahraniční politika Sovětského svazu hájila od počátku všeobecnou a absolutní platnost zásady neintervence jakožto nezbytného základu pokojného soužití států a hospodářského i kulturního rozvoje národů. Kromě buržoazních doktrin o ‚legální intervenci‘ stavi se sovětská věda energicky též proti nevědecké teorii o přípustnosti intervence k pokrokovým cílům (‚vývoz revoluce‘).*“⁸⁵

Jak bylo možno si všimnout již ve výše uvedených citátech, největší rozdíl oproti období padesátých let představuje změna formy. Zatímco produkce padesátých let byla ještě alespoň odleskem kvality vědy mezinárodního práva z období meziválečného, i se schopností vstřebat jak díla meziválečných teoretiků, kteří se přidali k nastupujícímu režimu (což byl případ zejména akademika Hobzy), tak i díla zahraniční; československá doktrína let šedesátých už jako by uvěřila ve vlastní intelektuální dostatečnost. S československými teoretiky meziválečného období už tedy nepolemizuje, ale taky je nezmiňuje. Stejně tak nepolemizuje s doktrínou zahraniční, pouze – většinou bez citace děl či autorů (zbývá se jen domýšlet, zda československým teoretikům „stála“ ještě západní doktrína za sledování) – ji povýšenecky odmítá: „*Buržoazní nauka vytvořila v průběhu svého*

né kapitoly šedesátileté epopeje Všeobecné deklarace lidských práv. Právník, 2009, č. 1 (v tisku, autor děkuje J. Malenovskému za poskytnutí tohoto příspěvku ještě před vytištěním).

⁸³ Outrata, V., cit. výše, pozn. č. 70, str. 55.

⁸⁴ „Čl. 6 SP, požadující povinnou konzultaci [...] zavádí do organizace imperialistický pojem tzv. vnitřní agrese a otevírá tak cestu intervenci; silnější partner v organizaci může spatřovat casus foederis ohrožení nezávislosti nebo bezpečnosti jiného členského státu i ve vnitřních událostech (např. sociálních nepokojích) a vnucovat mu svou ‚pomoc‘.“ Tamtéž, str. 429. Obdobný přístup i na straně 69.

⁸⁵ Tamtéž, str. 69, přičemž je odkazováno na Sovětskoje gosudarstvo i pravo, roč. 1949, č. 11, str. 4.

vývoje řadu teorií, jimiž se snažila objasnit společenský zjev mezinárodního práva. Všechny tyto teorie, třeba některé z nich obsahují jednotlivá zrna pravdy, trpí třídní omezeností, tj. ignorují, resp. přímo zastírají třídní obsah mezinárodního práva, a nejsou proto schopny správně objasnit jeho podstatu, zákonitost jeho vývoje ani jeho společenskou funkci.⁸⁶

Jako by československá právní věda v tomto odvětví byla už dostatečně dlouho odříznuta od minulých vzorů i západní konkurence, aby už nepokládala za nutné se s nimi vypořádávat, a raději pohodlně uvěřila ve vlastní soběstačnost a kvalitu. Ta přitom nabyla i určité programovosti, neboť zatímco v současnosti je příkazem teoretika v oblasti mezinárodního práva studium zahraničních odborných děl a judikatury a využití toho, že právě v tomto právním odvětví je přenositelnost informací ze zahraničních zdrojů prakticky úplná, v letech šedesátých je výčet zdrojů studia zcela odlišný: „Úspěšná práce v oboru mezinárodního práva předpokládá dále pečlivé a kritické soudobé sledování mezinárodní politiky,^[87] a především zahraniční politiky Sovětského svazu a ostatních socialistických států, opírající se o nové společenské síly a usilující o všeobecné respektování pokrokových zásad současného mezinárodního práva a jejich další rozvoj. Vedle vlastních dokumentů zahraniční politiky států, jako jsou státní akty, mezinárodní smlouvy, projevy státníků atd. nabývají pro pracovníky v oboru mezinárodního práva stále většího významu též dokumenty o činnosti organizovaného dělnického hnutí (ve státním i mezinárodním měřítku), které se stále jasněji projevuje jako rozhodující historický činitel v rozvoji vnitrostátním i mezinárodním.“⁸⁸

Místy sice ještě zůstává alespoň snaha o určité srovnání, jedná se však o pouhé ostrůvky nesrovnatelné i s přístupem (téhož autora!) o deset let dříve. Takovým ostrůvkem je například srovnání praxe států v otázce poměru mezinárodního a vnitrostátního práva.⁸⁹ I zde už ovšem zcela chybí kritické vyrovnání se s pestrou škálou akademických přístupů běžných v zahraniční doktríně, ostatně pro celou práci, na jejímž rozboru je tato kapitola postavena, je charakteristické, že namísto kritického vypořádání se s konkrétními západními autory (nemluvě o absenci jakéhokoli používání odkazů na jejich díla, či citačního aparátu vůbec) se zde setkáváme obvykle s odmítnutím přístupu „ojedinělých buržoazních internacionalistů“⁹⁰ či „buržoazních doktrín“⁹¹. To autorům také umožňuje tyto

⁸⁶ Tamtéž, str. 25.

⁸⁷ Pozn. autora: Zejména toto doporučení nabývá přímo tragikomický nádech při vědomí proměnlivosti naší zahraniční politiky v daném období, kde přítel se mohl během několika měsíců či let stát „odvěkým“ nepřítelem. Viz proměny našeho vztahu k Izraeli, ČLR či Jugoslávii, mnohdy připomínající orwellovské „odvěké“ nepřátelství či naopak spojenectví Oceánie s Eurasií a Eastasií...

⁸⁸ Tamtéž, str. 12.

⁸⁹ Tamtéž, str. 43–46.

⁹⁰ Tamtéž, str. 49.

⁹¹ Tamtéž, str. 69.

přístupy k poměru mezinárodního a vnitrostátního práva (ať už monistické, či dualistické) pouze odmítnout s poukazem na to, že socialistická teorie tuto otázku hravě vyřešila tím, že vůle vládnoucí třídy směřuje stejně dovnitř i navenek státu: „Celá otázka poměru práva mezinárodního k právu vnitrostátnímu [...] je v buržoazní nauce chybně položena. Vnitřní i zahraniční politika státu mají zcela nepochybně svůj společný zdroj v jednotné vůli vládnoucí třídy, která směřuje k zajištění a rozvíjení zájmů této třídy uvnitř i navenek. Není proto již pojmově možné, aby se tato vůle uplatňovala jinak uvnitř státu, tj. v právu vnitrostátním, které vládnoucí třída tvoří sama, a jinak navenek, tj. v právu mezinárodním, které táž vládnoucí třída tvoří ve vlastním zájmu a dobrovolně spolu s jinými státy.“⁹²

Tuto svou nově nabytou výjimečnost pak promítala i do pocitu, že právě ona je nositelkou pravdy nejen dovnitř nově ohrazeného českého „rybníčku“ mezinárodního práva, ale i navenek na mezinárodním fóru, kde je právě jí (přirozeně v souputnictví s ostatními odborníky ze socialistických zemí) předurčeno hlásat nově ustavené pravdy: „Představitelům pokrokové vědy v komisi^[93] (současně sovětský a československý člen) připadá tak odpovědný úkol být na stráži pokrokových zásad obecného mezinárodního práva proti pokusům zevšeobecňovat imperialistický způsob interpretace tohoto práva, nebo jej dokonce vtělovat do nových mezinárodních konvencí.“⁹⁴

V této sebeuspokojenosti, která byla plně prolomena až na samém sklonku šedesátých let a zejména v článkové tvorbě z let 1968–1970,⁹⁵ je přitom podpořena i tím, že ovládla a vstřebala skutečného dialogu neschopnou podobu marxismu-leninismu, jak byl v daném období chápán a prosazován, včetně aplikace dialektiky jako hlavního argumentačního postupu, jímž lze obhájit prakticky jakýkoli shluk postojů, které z dnešního pohledu vypadají jako protimluv. Takto například vypadá úvaha na téma, proč je právo prosazované kapitalistickými státy vlastně odrazem jejich úpadku, a proč naopak není v rozporu s principy socialismu toto právo přijímat a spolupracovat s ním: „Socialistický stát, nabývá práva a podstupuje závazky mezinárodního práva, ať již smluvního nebo obyčejového, může přijmout [...] pouze to, co je v zásadním souhlasu s jeho povahou jako socialistického státu, tj. co slouží ochraně a rozvoji socialistického společenského řádu. Tomu nemůže být nijak na závadu, že tytéž normy a instituce mezinárodního práva jsou současně přijatelné – třeba z jiných důvodů a pohnutek – i pro vládnoucí třídy států staré soustavy. Že právní norma vyjadřuje zájmy a vůli vládnoucí třídy, je třeba chápat dialekticky v tom smyslu, že tato norma usnadňuje příslušné vládnoucí třídě,

⁹² Tamtéž, str. 40.

⁹³ Pozn. autora: Míněna Komise pro mezinárodní právo zřízená Valným shromážděním OSN v roce 1947.

⁹⁴ Tamtéž, str. 34.

⁹⁵ Viz níže zmiňované články Veverka, V. K vývoji univerzalizmu v teorii lidských práv. Právník, 1970, č. 2, str. 96; či Chaloupek, J. Pojem a předmět mezinárodněprávní ochrany lidských práv a základních svobod. Právník, 1969, č. 9, str. 670, na str. 682.

aby dovršila svůj společensky zákonitý vývoj; v období vývojového úpadku jisté vládnoucí třídy je i právní norma výrazem neřešitelných vnitřních rozporů příslušného společenského řádu a přispívá nakonec ke konečnému zániku této třídy, jejího státu a práva.“⁹⁶

Obdobně vnitřně rozporným se zdá současnému čtenáři, jenž dialektické období už nevstřebal, na jedné straně odmítnutí⁹⁷ teorií o tom, že existují dvě až tři soustavy mezinárodního práva (pro socialistické státy, kapitalistické státy a styk mezi nimi), a na druhé straně tvrzení, že nové principy mezinárodních vztahů se uplatňují toliko mezi socialistickými státy, zatímco nerovnoprávné smlouvy a agresivní bloky jsou základem mezinárodního práva fungujícího mezi kapitalistickými státy.⁹⁸ Touto dialektickou logikou pak autoři dospívají až k závěru, že i tam, kde kapitalističtí teoretici interpretují obecné (tedy právě ono oběma soustavám společné) mezinárodní právo, nejde již o „imperialistické právo, nýbrž spíše o imperialistické bezprávi“.⁹⁹

Další podstatnou změnu pak v tomto období představuje změna jazyka, který již jako by našel sám sebe i pro další dekády. Jazyk učebnice z roku 1960 již neburácí nenávistí ani ostrou kritikou (dokonce některá místa, kde nadále takto burácí – jako například při rozboru Marshallova plánu jako příkladu „dolarové diplomacie“, Trumanovy doktríny a porušování zákazu intervence ze strany USA vůbec¹⁰⁰ – jsou již namísto zdůraznění naopak vytištěna pouze „petitem“), toliko „suše ševlí“ schůzovacím jazykem vlastní sebeuspokojenosti čerpající z výše nastíněných pramenů a odmítající západní vědu jako „mezinárodněprávní formalismus“,¹⁰¹ protože na rozdíl od vědy socialistické nespolupracuje dosti těsně s teorií mezinárodních vztahů a mezinárodní politiky. Pozitivně snad lze vnímat alespoň to, že v rámci této mizící nenávisti, jíž byl tolik prodchnut jazyk týchž děl v letech padesátých, zbývá více místa i pro věcnost, a to i tam, kde překvapí (viz například velmi věcný a stručný rozbor Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci¹⁰²). Mezinárodní společenství už tak není vnímáno zcela černobíle: jakkoli „bělost“ východního bloku a zejména Sovětského svazu zůstává nezpochybnitelná, západní svět už je vnímán místy alespoň trochu barevně, jak dokazuje například hledání pozitiv Monroeovy doktríny (byť pouze v době vzniku, nikoli v době poválečné!),¹⁰³ či fakt, že místo, aby bylo NATO pouze odmítnuto, snaží se autoři po jeho věcném popisu toliko vyargumentovat,

⁹⁶ Tamtéž, str. 19.

⁹⁷ Tamtéž, str. 20.

⁹⁸ Tamtéž, str. 21 (!).

⁹⁹ Tamtéž, str. 21. I zde se vnučuje vzpomínka na pravdy Velkého bratra o tom, že svoboda je otroctví...

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 68.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 13.

¹⁰² Tamtéž, str. 440–442.

¹⁰³ Tamtéž, str. 66–67.

proč tuto organizaci nelze pokládat za „regionální organizaci OSN“ ve smyslu článku 52 až 54 Charty OSN, nýbrž naopak za organizaci svou povahou Chartě OSN protiřecící.¹⁰⁴

Krom toho v tomto období, jež formálně skončilo rokem 1968, ale v časopise Právník se narůstající odbornou úrovní článků projevovalo přinejmenším do roku 1970 (aspoň v tomto období byla určitá „zpomalenost“ tohoto periodika jednoznačným pozitivem), zareagovala československá internacionalistika i na některé aktuální podněty, jež byly dřívějším obdobím neznámé. Tak například vstřebala narůstající význam vznikajícího kosmického práva,¹⁰⁵ a dokonce dokázala velmi obeznameně sledovat i rozvoj evropské integrace, a to v článku Č. Čepelky Padla „supranacionální“ koncepce západoevropské integrace,¹⁰⁶ který je patrně prvním českým článkem zabývajícím se otázkou evropské federalizace a koncepce nadnárodnosti a komunitárního práva.

5. Československá mezinárodněprávní doktrína v období normalizace (1969–1989)

Období tzv. normalizace přineslo pro českou doktrínu mezinárodního práva veřejného kromě celé řady proměnlivých apologetických úkolů rozebraných níže také vytvoření druhého centra právní vědy v Brně na znovuobnovené Právnické fakultě University J. E. Purkyně (dříve a později Masarykovy university) v Brně. Proto se tato poslední podkapitola bude opírat o dvojici učebnic, z nichž starší je dílem pražského profesora mezinárodního práva M. Potočného¹⁰⁷ a druhá dílem brněnské dvojice Č. Čepelky a V. Davida.¹⁰⁸ Zájemce o celou československou učebnicovou produkci té doby včetně její slovenské části odkazují ještě na bratislavskou knihu *Medzinárodné verejné právo* autorů J. Tomka, O. Cútha a O. Kunze ve spolupráci s V. Davidem a M. Potočným,¹⁰⁹ na jejíž rozbor zde již nezbyvá místo, ostatně vzhledem k zásadnímu podílu dvou autorů, jejichž práce zde rozebírána je, to ani nepovažuji za nezbytné.

Obě díla se přitom liší nejen svou ambicí, neboť zatímco pražská učebnice se snaží epigonsky navázat na výše rozebíraná díla, jakkoli si je vědoma „nedostatků této učební pomůcky ve srovnání s mistrovským, vyzrálým dílem prof. Vl.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 428–430.

¹⁰⁵ Viz k tomu například článek Průša, V. Poznámky k rozvoji kosmického práva. Právník, 1966, č. 1, str. 54.

¹⁰⁶ Čepelka, Č. Padla „supranacionální“ koncepce západoevropské integrace. Právník, 1966, č. 7, str. 621.

¹⁰⁷ Potočný, M. Mezinárodní právo veřejné. Orbis: Praha, 1972.

¹⁰⁸ Čepelka, Č., David, V. Úvod do mezinárodního práva. Universita Jana Evangelisty Purkyně: Brno, 1978.

¹⁰⁹ Tomko, J. a kol. Medzinárodné verejné právo. Obzor: Bratislava, 1988.

*Outraty*¹¹⁰ z roku 1960, jehož „kvality“ jsem rozebral výše; brněnská učebnice nemá ambici být soustavným a všezahrnujícím výkladem mezinárodního práva a v mnohém – vzhledem ke své zjevně vyšší vědecké úrovni v porovnání s dílem Potočného až paradoxně – odkazuje na učebnici pražskou.

Tato odlišná vědecká úroveň se projevuje nejen formálně, tedy ve zcela odlišné práci s prameny, ale zejména v tom, jak se vypořádávají obě díla se zahraniční produkcí, přičemž tyto rozdíly se vzpírají zevšeobecnění platnému pro celou epochu. Brněnská kniha se tak se zahraniční produkcí vypořádává poměrně velmi poctivě, a to nejen tím, že zmiňuje význačné autory minulé i současné: je až pozoruhodné, jak kvalitně (a to i z hlediska formálního, československá teorie si po dvaceti letech vzpomněla na poznámkový aparát a vnitřní odkazy) je vypracována celá kapitola¹¹¹ o vývoji mezinárodněprávní vědy od Augustina a Tomáše Akvinského (!) přes Vitorii a Grotia až ke Kelsenovi (jemuž jsou věnovány tři odstavce!¹¹²), Verdrossovi, Morgenthauovi (tedy hlavnímu západnímu teoretikovi mezinárodních vztahů období studené války!), Scelleovi či Ago. Respektuje pak dokonce nejen západní autory (a to včetně amerických, ale i italských a portugalských!), ale i západní zdroje informací a za noviny „požívající obecné mezinárodní vážnosti“ označuje nejen sovětskou Izvestiju, ale i Le Monde a New York Times.¹¹³ Stejně tak při výkladu klíčového tématu poměru vnitrostátního a mezinárodního práva západní autory nejen odsuzuje, ale i vysvětluje.¹¹⁴ Jinou věcí je, že samo brněnské dílo s žádným novým přístupem, jenž by byl alternativou k rozebíraným přístupům západním, nepřichází, když se sice tváří, že socialistická doktrína přináší v poměru mezinárodního a vnitrostátního práva cosi revolučně nového, ve skutečnosti však autoři popisují pouze další variantu klasického dualismu.¹¹⁵

Oproti tomu Potočného dílo kapitalistickou nauku zcela odsuzuje slovy hodnými jeho guru, aniž by ji rozebíralo: „Část buržoazní nauky se snaží vyklestit pokrokový obsah mezinárodního práva, filosoficky podřívat možnost jeho objektivního působení v mezinárodním společenství a redukovat tak mezinárodní vztahy na úroveň vztahů ryze mocenských.“¹¹⁶ Tento odsuzující přístup k západní doktríně pak zvýrazňuje jednak devótností k dílu Vl. Outraty a sovětských tvůrců, byť už nikoli Stalina, Ždanova a Vyšinského, ale skutečných teoretiků mezinárodního práva, zejména G. I. Tunkina¹¹⁷ a dalších (tato Potočného zaměřenost prakticky

¹¹⁰ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 6.

¹¹¹ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 61–82.

¹¹² Tamtéž, str. 78–79.

¹¹³ Tamtéž, str. 91.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 27–29.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 29.

¹¹⁶ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 12–13.

¹¹⁷ K reprezentativnímu dílu tohoto sovětského teoretika Teoria međunarodnogo prava, izd. Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1970 viz recenzi M. Srnské v Právniku, 1971, č. 7, str. 606.

výhradně na sovětské autory se ostatně projevuje i v jeho příspěvcích časopiseckých, jež jsou na rozdíl od tvorby učebnicové bohatší o jasné vyjádření, který autor je právě citován¹¹⁸), to však i tam, kde tato sovětská díla dospívají ke zcela absurdním závěrům. Příkladem tu může posloužit definice mezinárodního práva převzatá ze (v Potočného učebnici blíže neurčené – je roztomilým paradoxem, že fakt, že se jedná o učebnici *Mezinárodní právo* od F. I. Koževnikova, jsem zjistil až poté, co jsem na totožnou definici, ovšem v anglickém překladu, narazil v nerosovatelně preciznějším Shawovi¹¹⁹) sovětské učebnice mezinárodního práva z roku 1957: „*Souhrn norem upravujících vztahy mezi státy v procesu jejich boje a spolupráce, určených k zajištění jejich mírového soužití, vyjadřujících vůli vládnoucích tříd těchto států a chráněných v případě nutnosti donucením prováděným státy individuálně nebo kolektivně.*“¹²⁰

Z těchto děl také přebírá Potočný pozoruhodné metody, když zejména materialistickou dialektiku zavádí jako samostatnou metodu, vedle „*historickoprávní metody a formálněprávní metody*“.¹²¹ Příklad dialektického výkladu mezinárodního práva pak podává, když se snaží vysvětlit jakousi dialektikou dobrovolného nevědomého sebezničení Západu, proč kapitalistické státy přijímají i závazky, které jsou v rozporu s jejich zájmy, neboť jsou v souladu se zájmy států socialistických: „*Je-li určitý dějinný typ vládnoucí třídy v úpadku, pak i právní norma touto třídou přijatá může vyjadřovat neřešitelné vnitřní rozpory jejího společenského řádu a může sama přispět ke konečnému zániku této třídy, jejího typu státu a práva. To ovšem nevylučuje, aby tato třída v daném okamžiku takovou normu přímo chtěla, jestliže je to jediné nebo nejlepší řešení.*“¹²²

Kromě vědecké úrovně se brněnské a pražské dílo liší také v zahraničněpolitických úkolech, které má – ať už na přímý pokyn, či z jiných pohnutek – řešit, v čemž je poznat jiné zeměpisné a časové (pouze zdánlivě nepodstatně rozdílné) umístění obou publikací. Pro Potočného knihu z roku 1972 je zjevně hlavním takovým úkolem obhajoba okupace Československa vojsky Varšavského paktu. Potočný pro tento účel rozebírá specifický systém „*zásad socialistického internacionalismu*“ a za nejvýznamnější z nich označuje „*zásadu, která vznikla pouze na základě socialistických vztahů mezi členy socialistického společenství, tj. zásadu soudružské vzájemné pomoci*“.¹²³ Skutečnost, že je tato zásada vytvořena jako doktrinální odůvodnění okupace – která sama je, s neúmyslnou ironií řečeno,

¹¹⁸ Viz např. literaturu vyjmenovanou v poznámce pod čarou č. 1 v jeho příspěvku Potočný, M. K právní povaze deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Právník, 1971, č. 5, str. 394.

¹¹⁹ Shaw, M., N. QC. International Law. Cambridge University Press: Cambridge, 2003, str. 34.

¹²⁰ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 16.

¹²¹ Tamtéž, str. 21.

¹²² Tamtéž, str. 28–29.

¹²³ Tamtéž, str. 37.

odrazem toho, že „princip respektování svrchovanosti a povinnost nevměšování do vnitřních záležitostí jiných států získávají v socialistickém společenství nové dimenze [...]“¹²⁴ – je potvrzena explicitním odkazem poté, co je tato zásada definována: „Obsahem zásady socialistického internacionalismu je právo i povinnost socialistického státu spolupracovat s ostatními socialistickými státy v boji proti imperialismu a poskytovat si vzájemnou soudružskou pomoc při budování a upevňování socialismu a komunismu, jakož i při ochraně socialistických vymožeností. Závazek vzájemné pomoci se týká jak pomoci v oblasti politické, vojenské, hospodářské,¹²⁵ kulturní, tak i vědecké. [...] Jako příklady plnění takové internacionální pomoci se uvádějí poskytnutí pomoci Sovětského svazu maďarskému lidu v r. 1956 v boji s kontrarevolucí, společná pomoc Sovětského svazu, Polska, Německé demokratické republiky, Maďarska a Bulharska československému lidu v r. 1968 při ochraně jeho socialistických vymožeností, jakož i pomoc všech socialistických států vietnamskému lidu v jeho boji proti intervenci a agresi Spojených států.“¹²⁶

Rozboru jiného aspektu této zásady patrně měl být věnován i článek K. Fabiána z roku 1973, jak naznačuje název *Socialistický internacionalismus – základní princip vytváření podmínek integrace základního výzkumu se Sovětským svazem a ostatními bratrskými socialistickými státy*,¹²⁷ zde se však jedná o vědecký článek toliko podle názvu a periodika, v němž je zařazen, obsahově jde však o pouhou koláž floskulí a nápisů z transparentů nedávajících jakýkoli smysl (a je to jediný pramen z pramenů zde zmiňovaných, o němž to v takové úplnosti platí!).

V čem naopak Potočného publikace velmi mile překvapuje, je pasáž týkající se lidských práv, a to nejen v jejich popisu, ale i při hledání jejich ideových kořenů, jež nachází způsobem dosud platným v reakci na hrůzy nacismu a také v nezbytnosti zajištění jejich respektování na vnitrostátních úrovních pro zachování míru. Je sice přirozeně přeceňován vliv socialistické revoluce na vytvoření katalogů lidských práv, zdůrazňována jsou zejména práva sociální a hospodářská (ovšem při současném připuštění, že dodržování práv občanských a politických je snáze kontrolovatelné a ověřitelné) a největší problém v jejich naplňování vidí autor v nedostatku vůle k jejich uskutečnění u kapitalistických států (a v nedostatku prostředků k jejich naplňování ve státech rozvojových). To však nic nezmenšuje na modernosti jeho přístupu v tom, že lidská práva jsou věcí mezinárodního společenství (vzpomeňme na Outratu, který v nich v jiných mezinárodně politických podmínkách viděl zejména útok na suverenitu socialistických států, s čímž ostře kontrastuje Potočného tvrzení, že „není mnohdy snadné rozhodnout, zda určitá věc

¹²⁴ Tamtéž, str. 42.

¹²⁵ Vnucuje se odkaz na starobyrou parafrázi jména hlavní organizace této spolupráce do českého přísloví, podle níž „komu není vzájemné rady, tomu není hospodářské pomoci“.

¹²⁶ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 40–41.

¹²⁷ Fabián, K. *Socialistický internacionalismus – základní princip vytváření podmínek integrace základního výzkumu se Sovětským svazem a ostatními bratrskými socialistickými státy*. Právník, 1973, č. 4, str. 318.

v oboru lidských práv patří dále svou podstatou do výlučné kompetence státu, anebo zda se stala i záležitostí mezinárodní, kterou se mohou zabývat ostatní státy a též OSN.“¹²⁸) a že oba mezinárodní lidskoprávní pakty „představují vcelku jakýsi celosvětový zákoník základních lidských práv“ a že „formulace základních lidských práv obsažené v obou smlouvách představují realistický a rozumný kompromis mezi všemi státy o podstatě, hranicích a způsobech uplatnění základních lidských práv“.¹²⁹

Toto lidskoprávní nadšení ostatně nebylo Potočného aktivitou, ale odrazem velmi příznivého přístupu řady dalších teoretiků počátku sedmdesátých let. Jako „výkladní skříň“ těchto přístupů lze zmínit článek Vladimíra Veverky *K vývoji univerzalizmu v teorii lidských práv*¹³⁰ z roku 1970, kde autor nejenže nastiňuje vývoj ideologie lidských práv počínaje sofisty a Tomášem Akvinským až po tehdejší francouzské právní teoretiky, ale jednoznačně se staví za individualistické pojetí lidských práv, a to i za cenu polemiky s V. Knappem a K. Marxem (!), proti jejichž pojetí spojovacímu „pojmem lidských práv pouze se společenským vědomím“ staví názor opoziční: „Myslím, že v dnešním rozvinutém stadiu ideje lidských práv již nepostačuje filosofická a etická představa práv člověka, jak ji obsahuje pojem společenské emancipace a společenského vědomí, ale musí jít o poměrně přesnou (i když co možná nejméně spekulativní) právní konstrukci, a konečně o vědecké odůvodnění nutnosti závazného předpokladu minima individuálních práv, které musí stát vždy respektovat.“¹³¹

Obdobnou odbornou úroveň (opřenu o díla dlouhé řady západních teoretiků od Blackstona přes Triepela až ke Schwarzenbergerovi, ale i o komparatistiku vnitrostátních úprav od USA až po El Salvador, Turecko či Nepál) jeví k tomuto tématu i článek Jaroslava Chaloupka *Pojem a předmět mezinárodněprávní ochrany lidských práv a základních svobod* z roku 1969, kde je odmítnuta tradiční Outratova myšlenka, že lidská práva jsou toliko věcí vnitřní, mezinárodním lidskoprávním závazkům je jednoznačně přiznán účinek přímý i prostřednictvím vnitrostátního práva a Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je označena za „nejvýznamnější mezinárodní smlouvu partikulární povahy, sloužící k ochraně lidských práv a základních svobod“.¹³² Ještě v roce 1973 v článku Gejzy Mencera týkajícím se mezinárodního práva ochrany životního prostředí – byť jazyk už se změnil a dialog se západními autory byl opět zapomenut ve prospěch citace autorů východních – je poměrně progresivně argumentováno, že v Paktech je skryto i právo na příznivé životní prostředí, byť tam není explicitně uvedeno.¹³³

¹²⁸ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 206.

¹²⁹ Tamtéž, str. 206.

¹³⁰ Veverka, V. *K vývoji univerzalizmu v teorii lidských práv*. Právník, 1970, č. 2, str. 96.

¹³¹ Tamtéž, na str. 109.

¹³² Chaloupek, J. *Pojem a předmět mezinárodněprávní ochrany lidských práv a základních svobod*. Právník, 1969, č. 9, str. 670, na str. 682.

¹³³ Mencer, G. *K otázce mezinárodněprávní ochrany životního prostředí*. Právník, 1973, č. 7, str. 601, na str. 609.

O několik let později v brněnské učebnici už po takovém lidskoprávním entuziasmu není ani stopy, neboť vnitrostátní situace a z ní plynoucí „úkoly“ se zjevně změnily. Tak přímá aplikovatelnost obou Paktů je jednoznačně odmítnuta, neboť oba Pakty „představují jen menším počtem svých článků kodifikaci obecně platných pravidel, jež mají dokonce povahu *juris cogentis*. [...] Většina obsahu obou paktů sleduje jen unifikaci vnitrostátních právních řádů v otázkách, jež se týkají jednak občanských a politických práv, jednak práv hospodářských, sociálních a kulturních. [...] Teprve ustálení ochrany lidských práv ve vnitrostátních právních rádech je s to založit materiální předpoklady pro mezinárodní obyčejovou normotvorbu – i kogentní.“¹³⁴

Stejně tak je v této učebnici odmítnuta i závaznost Závěrečného aktu přijatého v Helsinkách v roce 1975¹³⁵ a následně jsou obecně všechny smlouvy obsahující lidskoprávní závazky států (s výjimkou kogentně působících zákazů mučení, ponižujícího zacházení, nevolnictví a otroctví) označeny toliko za „programové či teleologické normy, což je charakteristické pro tzv. pakty lidských práv. Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Valným shromážděním OSN (1948), má pouze doporučující povahu.“¹³⁶

Náhly obrat ve vnímání těchto lidskoprávních závazků oproti publikaci z roku 1972 patrně nelze zdůvodnit jinak – a nezbývá než spekulovat – než jako reakci na aktivity Charty 77 a vůbec na narůstající argumentaci systematicky porušovanými lidskoprávními závazky ČSSR ze strany různých disidentských skupin. V díle Č. Čepelky nicméně přesvědčení o tom, že mezinárodní úmluvy o lidských právech nezakládají samy o sobě práva jednotlivců, že Všeobecná deklarace lidských práv je toliko doporučující povahy a oba pakty „jsou v zásadě unifikačními smlouvami“, vytrvává až do konce 80. let, jak je zjevné z jeho článku *K mezinárodněprávním aspektům ochrany lidských práv* z roku 1987.¹³⁷ Tento obrat v přístupu k lidským právům ostatně nebyl charakteristický pouze pro československou právní vědu, jak naznačuje článek východoněmeckého autora Wolfganga Weichelta, přetištěný v *Právníku* z roku 1981, kde je k odmítnutí západní koncepce ochrany lidských práv charakteristické pro přelom sedmdesátých a osmdesátých let používán jazyk, který českému prostředí vládl spíše v letech padesátých: „Podíváme-li se na věc blíže, ukáže se, že nejde o ‚ta‘ lidská práva, jimž se připisuje charakter věčných hodnot, dostupných ‚všem lidem ve všech dobách‘, ale že jde pouze o specifická politická a ekonomická privilegia vládnoucích vykořisťovatelů, která se prohlašují za ‚věčná lidská práva‘. Toho se dosahuje abstrahováním od jejich sociálního obsahu a tudíž i jejich konkrétně historického

¹³⁴ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 111.

¹³⁵ Tamtéž, str. 104.

¹³⁶ Tamtéž, str. 192.

¹³⁷ Čepelka, Č. *K mezinárodněprávním aspektům ochrany lidských práv*. *Právník*, 1987, č. 6, str. 472.

charakteru. Ahistorická metoda tak sama odhaluje svůj třídní obsah. Konkrétně historický a materialisticko-dialektický přístup k otázce lidských práv je naopak právě v současných podmínkách ideologické konfrontace mezi kapitalismem a socialismem nezbytný, a to k tomu, aby se odhalila demagogická povaha propagandy, kterou imperialismus v této oblasti provádí [...].“¹³⁸

Těto úloze vytlačení ochrany lidských práv z pozic, jež zaujala v Potočného učebnici, byla v brněnské učebnici znovu obětována i mezinárodněprávní subjektivita jednotlivce, kterou Potočný už byl ochoten jedinci (a společně s ním i mezinárodními organizacím, byť „jejich subjektivita v mezinárodním právu je částečná a odvozená“¹³⁹) alespoň „ve velmi omezeném rozsahu“¹⁴⁰ přiznat, a to právě pro účely ochrany lidských práv, jak ve své tvorbě časopisecké,¹⁴¹ tak i ve své učebnici: „Jednotlivcům pak přiznává mezinárodní právo jen výjimečně a pouze některé atributy mezinárodněprávní subjektivity na poli ochrany lidských práv a svobod, humanitárního práva a mezinárodního práva trestního.“¹⁴² O tuto svou „krátkodechou“ subjektivitu v české teorii mezinárodního práva tak jednotlivce v roce 1978 v brněnské učebnici opět přichází – v paradoxním rozporu s Potočného vizí, že právě na poli ochrany lidských práv a mezinárodního práva trestního „povede další vývoj k rozšiřování okruhu práv poskytovaných jednotlivcům a povinností jim ukládaných přímo mezinárodním právem“.¹⁴³ Nezachrání ho před tím ani její potřebnost pro účely mezinárodního práva trestního, kde je v brněnské učebnici odmítnuta jako „zcela neadekvátní zobecnění ve spojitosti s právními důsledky, které byly vyvolány ustálením kogentních pravidel v mezinárodním právu“.¹⁴⁴ To, že o svou lehce nabytou subjektivitu jednotlivce opět přišel, je nicméně konstatováno alespoň věcně a již bez ideologického balastu o podvrtnosti teorií nahlodávajících suverenitu socialistických států, na kterou jsme byli zvyklí u V. Outraty.

Čtenář se také neubrání pocitu, jako by jakýmsi druhým „úkolím“ specifickým pro brněnskou učebnici byla snaha zdiskreditovat normativní teorii a pozitivismus obecně, a to způsobem, který neladí s jinak věcným přístupem této učebnice k západní doktríně. Jako by se preventivně chtěli autoři očistit z podezření, že by mohli být jakkoli ovlivněni touto školou, jež byla v mezivá-

¹³⁸ Weichelt, W. O historickém charakteru základních práv a lidských práv. *Právník*, 1981, č. 8, str. 673, na str. 674.

¹³⁹ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 51–53. I Potočný, jako před ním Outrata, na rozdíl od něj ovšem věcně, polemizuje s přístupem – blíže neoznačených – některých teoretiků, podle nichž se mají stát mezinárodní organizace „základem světového státu (či nadstátu), jejich výkonné orgány základem světové vlády a výsledky jejich normotvorné činnosti světovým právem“.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 45.

¹⁴¹ Hajdu, V., Potočný, M. K otázce subjektů mezinárodního práva. *Právník*, 1972, č. 4, str. 320.

¹⁴² Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 47.

¹⁴³ Tamtéž, str. 54.

¹⁴⁴ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 193.

lečné době jednou z charakteristik brněnské právnické fakulty, po roce 1948 zatracovanou, po roce 1989 pak opět vychvalovanou, kritizují ji, kde mohou, ovšem vycházejí přitom z obeznámenosti s ní. Tak kapitola „*Buržoazní věda o mezinárodním právu v nejnovější době*“ sice normativní teorii uvádí jako typický příklad teorií, jejichž „*společným jmenovatelem [...] je snaha uchovat to, co vytvořil monopol imperialismu, a bránit změnám v mezinárodněprávní nadstavbě vyvolaným stále rozhodněji se prosazující socialistickou společenskou soustavou*“;¹⁴⁵ zároveň však tuto teorii obeznámeně rozebírá, což dodává oné kritické větě zdání určité neorganičnosti a povahy jakési úvodní úlitby. Ta je patrná i v jiné části, kde je ve vztahu k pozitivismu obecně uznávána jeho progresivní role, aby byla vzápětí negována absurdním tvrzením, že „*s nástupem období imperialismu opustil pozitivismus i tento svůj dynamický přístup a nahradil jej snahou o zabezpečení dosaženého mezinárodněprávního řádu (obecného mezinárodního práva) jakožto obecně platného „pořádku“ ve vztazích mezi tehdejšími suverény; dělo se tak též v zájmu ochrany před vzrůstajícím revolučním hnutím a je potenciálně provázajícími proletářskými revolucemi*“.¹⁴⁶

V ostatních částech je až pozoruhodné, jak málo se obě práce liší od současné produkce, což zejména platí o zvláštní části publikace M. Potočného, jež je v upravené podobě, ovšem se zachovaným systémem, vydávána dosud, tedy i posmrtně, a slouží jako stěžejní učební pomůcka pro zvláštní část mezinárodního práva veřejného,¹⁴⁷ otázkou ovšem je, do jak míry je to důsledek kvality těchto učebnic, a do jaké naopak důkaz celkové nedostatečnosti produkce současné. Zejména brněnská učebnice je v mnoha ohledech srovnatelná se současnou produkcí i ve své obecné části, byť je to právě tato obecná část, kde se mnohdy progresivní (tedy se západní produkcí srovnatelné) názory místy skrývají do dnešního čtenáři značně nesrozumitelného jazyka plného marxistických pseudotvarů: „*Proto má střet odlišných zahraničněpolitických zájmů za následek i změnu v právní nadstavbě. Ta se postupně stává společnou normativní výslednicí zprostředkovanou mocenským kompromisem vytvořivší se mezinárodně politické situace dané doby – výslednicí působení obou protichůdných a ke kompromisu jinak nezpůsobitelných společensko-ekonomických základů*“.¹⁴⁸ Tak už i prameny mezinárodního práva jsou v této učebnici chápány v zásadě moderně, byť autoři vytvářejí poněkud kostrbatou teorii o čtyřech druzích chápání (!) pramenů práva, aby neoblíbeným a české teorii práva vzdáleným sekundárním pramenům práva, na něž explicitně pamatuje článek 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora ve svých písmenech c) a d), mohla být přiřčena závaznost pouze v některých smyslech slova.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 78.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 93.

¹⁴⁷ Naposledy v pátém, posmrtném vydání Potočný, M., Ondřej, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část. C. H. Beck: Praha, 2006.

¹⁴⁸ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 17.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 87–88.

Oproti tomu M. Potočný „*tzv. pomocné prameny práva*“ stále jednoznačně odmítal, a to převážně z důvodu toho, že pro jejich uznání nenachází oporu v mezinárodní praxi, obecné zásady právní však odmítal i z důvodů ideologických: „*Ukazuje se totiž, že kapitalistické státy prosazují někdy jako obecné zásady právní některé principy, které sice logicky vyplývají z kapitalistického společenského řádu a jsou pro něj charakteristické, jsou však v rozporu s povahou společenského socialistického řádu. [...] Příkladem může být požadavek plné, okamžité a použitelné náhrady za znárodněný majetek cizinců.*“¹⁵⁰ Tento postulat může mít jisté oprávnění v rámci kapitalistické soustavy, avšak zcela ho ztrácí v socialistickém zřízení.“¹⁵¹

I komunistický výklad dějin se v době vytvoření brněnské učebnice ustálil už natolik, že je možno je soustavně vyložit i pro účely mezinárodního práva¹⁵² (a nutno trochu jedovatě dodat, že toto „ustálení výkladu“, včetně teorie o „právu přechodného období“ mu vydrželo až do samého konce období rozebíraného touto prací, jak naznačuje článek Otto Kunze a Miroslava Potočného *Vliv VŘSR na vývoj mezinárodního práva* napsaný k sedmdesátému výročí této události v roce 1987, kdy autoři dle svých slov stále věřili, že „*koexistence států protikladných společenských soustav skončí přechodem světa k socialismu. O jeho obsah a společenskou funkci se v současné době vede na světové aréně úporný boj mezi silami socialismu, míru a pokroku a silami imperialismu, války a reakce*“.¹⁵³ Gratulační články k výročí VŘSR a jejímu vlivu na mezinárodní právo ostatně byly v Právniku „trvalkou“ po celou normalizaci, jak naznačuje článek Jána Azuda a Vladimíra Kopala k pětadesátému výročí téže události,¹⁵⁴ byť s nezbytným vysvětlením, že mezinárodní vztahy v období kapitalismu jsou důsledkem postupu „finanční oligarchie“. Tato optika nicméně vede i brněnské autory místy až k sebeironizujícím závěrům, když například při zmínce o snaze humanizovat vedení války není vůbec zmíněna role Henriho Dunanta a namísto filantropických snah je motivace hledána „*především v zájmu zachování výrobních prostředků i pracovních sil*“.¹⁵⁵

Brněnští autoři už dokonce opouštějí teorii mezinárodního práva doby studené války jako práva přechodového a chápou střetávání vlivu socialistického a kapitalistického tábora jako vývoj vedoucí k právu jakési vzájemné inspirace, vůči němuž jsou samotné socialistické a kapitalistické právo fakticky partikularismy.¹⁵⁶ Pozoruhodné je, že M. Shaw, který tuto akceptaci socialistického

¹⁵⁰ Pozn. autora: Stojí snad za připomínku, že učebnice byla napsána v době vrcholícího znárodnění v Chile ze strany režimu Salvadora Allendeho Gossense.

¹⁵¹ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 66–67.

¹⁵² Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 33–55.

¹⁵³ Kunz, O., Potočný, M. Vliv VŘSR na vývoj mezinárodního práva. Právník, 1987, č. 10, str. 813, na str. 813.

¹⁵⁴ Azud, J., Kopal, V. Mezinárodní význam ZSSR a jeho vplyv na rozvoj mezinárodního práva. Právník, 1973, č. 3, str. 244.

¹⁵⁵ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 42.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 17.

a kapitalistického práva jako toliko partikulárních systémů mezinárodního práva nachází v díle G. I. Tunkina, přisuzuje její vznik okupaci Československa armádami států Varšavské smlouvy v roce 1968, která potřebovala zdůvodnění specifičností vztahů mezi socialistickými státy a práva mezi nimi panujícího.¹⁵⁷ Tato partikulární povaha socialistického práva samozřejmě nemění nic na víře v konečné vítězství socialistického vlivu, a tedy přerodu ze socialistického práva partikulárního na obecné: „*I dnešní partikulární socialistické mezinárodní právo bude se podílet svým obsahem na utváření obecně platného socialistického mezinárodního práva v období, kdy se bude přechodná koexistence obou soustav chýlit ke konci.*“¹⁵⁸

Tento postoj víry ve vítězství je mnohem vyhrcoňěji artikulován u Potočného, který naopak teorii o třech soustavách (dvou partikulárních a jedné společné¹⁵⁹) ještě odmítal a setrval u přechodové teorie, tedy u vnímání mezinárodního práva jako „*obecného mezinárodního práva přechodného období soužití dvou společenských soustav.*“¹⁶⁰ Takto vnímaná „*mezinárodněprávní nadstavba není sice sama o sobě schopna stanovit konečný výsledek základního rozporu mezi oběma soustavami, může však značně ovlivnit formy zápasu mezi státy obou soustav.*“¹⁶¹ Výsledek tohoto zápasu je autorovi znám předem a vysvětlení nastolení socialistického právního řádu po celé planetě je pak přímo kvintesencí komunistického mezinárodního práva veřejného té doby, jako ostatně prakticky celá kapitola o třídní povaze¹⁶² a společenské funkci mezinárodního práva¹⁶³ v této učebnici: „*Proces postupného přerůstání soudobého obecného mezinárodního práva v budoucí celosvětové socialistické mezinárodní právo je historicky nevyhnutelný, protože národy socialistických zemí budováním socialismu a komunismu v celosvětovém měřítku vytvářejí i podmínky pro vznik celosvětového společenství států, v němž se budou vztahy mezi jednotlivými členy důsledně rozvíjet na zásadách socialistického internacionalismu. Takový globální systém socialistického mezinárodního práva bude*

¹⁵⁷ Shaw, M., N. QC. International Law. Cambridge University Press: Cambridge, 2003, str. 34.

¹⁵⁸ Čepelka, Č., David, V., cit. výše, pozn. č. 108, str. 22.

¹⁵⁹ Potočný, cit. výše, pozn. č. 107, str. 45: „*Jsou proto nesprávné ty názory, které spatřují v současném mezinárodním právu dvě, respektive tři samostatné sféry s různým třídním obsahem: mezinárodní právo buržoazní (imperialistické), platné mezi státy kapitalistického světa, mezinárodní právo socialistické platné mezi státy socialistického typu; a eventuálně ještě jakési třetí, mezisoustavové právo, platné pro vztahy mezi státy dvou rozdílných společenských zřízení.*“

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 31.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 11–12.

¹⁶² Toto dnešnímu čtenáři nesrozumitelné spojení je vysvětleno v témže díle na straně 26: „*Tak právní vztahy mezi socialistickým státem a kapitalistickým státem jsou především právními vztahy mezi vládnoucí dělnickou třídou prvního státu a vládnoucí buržoazií druhého státu. Charakteristickým znakem těchto mezinárodních vztahů je ovšem fakt, že každá z těchto oddělených organizovaných tříd je ve svém státě vládnoucí.*“

¹⁶³ Tamtéž, str. 24–43.

také teprve účinnou zárukou dalšího harmonického vývoje celého lidstva. V něm budou všechny národy soudružsky rozvíjet všestrannou mírovou spolupráci ku prospěchu každého člena i veškeré pospolitosti.“¹⁶⁴

6. Závěr

Potočného závěrečná vize se sice nenaplnila (jinak by ostatně nikdy nemohla vzniknout ani tato publikace), stejně tak ovšem nelze tvrdit, že by mezi ní a současnou českou teorií mezinárodního práva nastala úplná diskontinuita, jež by odpovídala intenzitě změny společenských poměrů. České akademické prostředí totiž nevyužilo své komparativní výhody oproti jiným právním odvětvím a nepřevzalo hned po roce 1989 žádnou ze západních významných učebnic, ať už by se jednalo o učebnici z prostředí anglosaského (například opakovaně vydávanou učebnici Shawovu¹⁶⁵), německého (zde je vítaným, byť bohužel příliš pozdním počinem český překlad učebnice Ignaze Seidl-Hohenfelderna od překladatelského kolektivu Moniky Pauknerové¹⁶⁶) či francouzského (zde je třeba uvítat překlad díla Frederica Sudra Jiřím Malenovským.¹⁶⁷ Zejména v oblasti lidských práv česká doktrína vskutku nemá nač navazovat, neboť k období meziválečnému se vracet nelze a vycházet z výše rekapitulované učebnice M. Potočného je možné v jejích precizních popisných aspektech, nikoli ovšem v ideovém pozadí), jakkoli jejich prostý překlad doplněný případně pouze stručným dodatkem ke specifikům české pozice v mezinárodním právu (tedy například k českému členství v mezinárodních organizacích a ke zdejšímu nastavení poměru mezinárodního a vnitrostátního práva) by představoval podle mne nejvhodnější diskontinuitní a přitom poměrně nenáročný krok zpátky k výkladu mezinárodního práva v demokratickém světě.

Vhodnost takové diskontinuity pak snad z předchozích kapitol vyplynula dostatečně, a to nejen z hlediska ideologické zátěže, jež byla v tak ostře sledovaném oboru neoddiskutovatelná, ale i z hlediska formálního, které bohužel v učebnicích mezinárodního práva panuje dosud (nikoli ovšem ve vědeckých dílech, která se naopak právě v této oblasti vyznačují schopností smysluplného dialogu se zahraniční judikaturou a doktrínou, na české poměry nezvyklou¹⁶⁸), když standardní dvojici učebnic tohoto oboru tvoří jednak brněnská učebnice

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 42–43.

¹⁶⁵ Shaw, cit. výše, pozn. č. 157.

¹⁶⁶ Seidl-Hohenfeldern, I. Mezinárodní právo veřejné. ASPI: Praha, 2006.

¹⁶⁷ Sudre, F. Mezinárodní a evropské právo lidských práv. Masarykova univerzita: Brno, 1997.

¹⁶⁸ Příkladem může posloužit vynikající publikace Čepelka, Č., Jílek, D., Šturma, P. Mezinárodní odpovědnost. Masarykova univerzita: Brno, 2003.

obecné části od J. Malenovského¹⁶⁹ (s ním bych si jistě nedovolil polemizovat obsahově a v tomto směru je třeba velmi ocenit její diskontinuitu od obecné části rozebíraných učebnic, nicméně formálně nelze přehlédnout, že i přes svůj narůstající rozsah je svou formou stále pouze učebnicí, a nikoli vědeckým dílem, když sice svým obsahem plně vychází z relevantní judikatury a zahraniční doktríny a je v tomto směru i aktualizována v každém dalším ze svých vydání, tato obsahová návaznost na aktuální vývoj na poli světové internacionalistiky se však formálně neodráží typicky v poznámkovém aparátu, na rozdíl například od zmiňované učebnice Shawovy, která jistě i formálně ob stojí jako vědecké dílo) a jednak zmiňovaná pražská učebnice zvláštní části od M. Potočného a J. Ondřeje navazující (nejen) svou systematikou na souvislou řadu učebnic začínající rozebíranou publikací z roku 1972. To je sice u relativně popisné a ideologicky neutrální zvláštní části mezinárodního práva snesitelnější, než by tomu bylo u části obecné, přivítat to však lze sotva. Zbývá se tak radovat z narůstající množiny alternativních učebnic i z možnosti dnešních studentů studovat tento obor v zahraničí, kde lze získat v tomto oboru znalosti plně přenositelné i do českého prostředí.

Jako určité *post scriptum* bych si pak dovilil dodat, že jsem si plně vědom, že můj časový (a generační) odstup od problematiky rozebírané na předchozích stránkách není jen mou výhodou umožňující mi určitý nadhled, ale také slabinou svádějící k přehlédnutí některých souvislostí, ba i skladebných kamenů, na které jsem v knihovnách nenarazil. O to vděčnější budu přirozeně za jakoukoli kritiku či doplnění. Celá tato kapitola si ostatně nemohla při svém rozsahu ani činit ambici být úplným rozbohem daného tématu, ale spíše začátkem dialogu o úrovni vědy mezinárodního práva u nás, když už – a zároveň dokud – je možné tento dialog vést, když mnozí pamětníci dosud žijí a zároveň již mohou mluvit...

---

¹⁶⁹ V nejaktuálnějším, pátém vydání pod názvem Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému. Masarykova univerzita: Brno, 2008.